

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

DIPLOMOVÁ PRÁCA

Juraj Jonáš

„Vnímanie etnickej identity na rozhraní dvoch kultúr.“

“Perception of the Ethnic Identity on the Frontier Between Two Cultures.”

Praha 2011

Vedoucí práce: prof. PhDr. Leoš Šatava, CSc.

Prehlasujem, že som diplomovú prácu vypracoval samostatne, že som správne citoval všetky použité pramene a literatúru a že práca nebola využitá v rámci iného vysokoškolského štúdia, či na získanie iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe dňa

Chcel by som poďakovať vedúcemu práce prof. Šatavovi, za jeho rady a prístup. Takisto by som chcel poďakovať môjmu otcovi za jeho pomoc a v neposlednej rade všetkým, ktorí pri mne stáli v dobe, kedy táto práca vznikala

Anotácia

Táto práca skúma rozdiel vo vnímaní etnicity u ľudí žijúcich na miestach, ktoré sú etnicky homogénne a ľudí, žijúcimi v oblastiach, ktoré sú etnicky heterogénne. Jej predpokladom totiž je, že prostredie (resp. etnická heterogenita/homogenita), v ktorom človek žije má vplyv na chápanie etnicity ako takej. Jadrom práce je výskum zameraný na porovnanie mentálneho modelu etnicity u ľudí v dvoch rôznych prostrediach. Jednými sú obyvatelia Košíc a Trebišova čiže miest, ktoré sú prevažne obývané Slovákmi. Druhými sú obyvatelia oblasti Horného Medzibodrožia, ktorá je obývaná skôr obyvateľstvom maďarskej národnosti. Ako metódu na zistenie toho, či tomu tak skutočne je, bol použitý dotazník, mapujúci prostredie respondenta a zároveň a naň naväzujúce charakteristiky. Jeho takpovediac implicitný model etnicity (teda ten, ktorý do značnej miery určuje jeho jednanie v danej oblasti), explicitný model etnicity (teda ten, ktorý respondent deklaruje), intenzitu medzietnických vzťahov, symboly a význam etnickej identity respondenta. Takisto bola táto respondentova teória etnickej identity konfrontovaná s inými lokálnymi identitami. Práca došla k záverom, že etnicita je v etnicky heterogénnej oblasti vnímaná s jemnejšími nuansami, v porovnaní s respondentmi z etnicky homogénnej oblasti sú na svoju národnosť hrdší, a v porovnaní s ostatnými lokálnymi identitami stojí národná identita vyššie ako v druhej skupine. Takisto sa zistilo, že rozlíšenie medzi tým, čomu sa tu hovorí implicitný a explicitný model etnicity je relevantné.

Kľúčové slová: etnicita, identita, maďarská menšina na Slovensku

Synopsis

The aim of this work is to analyse the difference between two different perceptions of ethnicity. On the one side there are people living in places relatively homogenous in sense of the ethnic diversity, on the other side there are people living in places relatively heterogenous in the same sense. The assumption of this work is that the environment where this people live (ethnic heterogeneity/ homogeneity) has influence to their perception of the ethnicity itself. The core of the work is a research focused at the comparison of the mental model of the ethnicity of the people living in two different environments. First group are citizens of Košice and Trebišov. In both cities predominate Slovak population. Second group is the people living in the region of Horné Medzibodrožie where the big part of population is Hungarian. For the ascertainment have been used the survey mapping the respondent's environment and related traits. Respondent's implied model of ethnicity (the one which determines in a big part his acts related to this subject), explicit model of ethnicity (the one which is claimed by the respondent), the intensity of the interethnic relationship, national symbols and the importance of the respondent's ethnic identity. This respondent's point of view have been put in context with other his identities related to the locality. The conclusions are that the ethnicity in the heterogenous area is perceived more peculiar and that in comparison with respondents living in more homogenous region these are more proud at their nationality. At the same time the ethnic pertinence is "higher" than other respondent's identities related to locality. Also it has been confirmed that the difference between implied and explicit ethnicity model is relevant.

Key words: Ethnicity, Identity, Hungarian Minority in Slovakia

Obsah

1. Úvod	7
2. Predmet výskumu, jeho ciele a príčiny	8
3. Východiská pre štúdium etnicity v tomto výskume	9
<u>3.1. Pojmologické a teoretické východiská</u>	9
<u>3.2. Maďarská menšina na Slovensku</u>	13
3.2.1. <i>Stručná história maďarskej menšiny na území Slovenska</i>	14
3.2.2. <i>Charakteristika cieľového regiónu - Horné Medzibodrožie</i>	17
4. Metódy výskumu	18
4.1. <u>Dizajn výskumu</u>	18
4.2. <u>Zostavenie dotazníka</u>	20
5. Vyhodnotenie výsledkov	28
5.1. <u>Demografické parametre</u>	29
5.2. <u>Prostredie respondentov</u>	31
5.3. <u>Hypotetické situácie, kognitívny model etnicity</u>	37
5.4. <u>Vnímanie etnicity – zameranie na symboly a význam skupinovej identity</u>	42
5.5. <u>Vplyv vzájomného kontaktu medzi členmi etník na intenzitu ich postoja k sebe navzájom</u>	46
5.6. <u>Rozdielnosť vo vnímaní lokálnych identít</u>	47
6. Stručná sumarizácia výsledkov, získaných empirickým výskumom	50
7. Diskusia	52
8. Záver	53
Bibliografia	55
Prílohy	59
<u>Zoznam tabuliek a grafov, použitých v tejto práci</u>	59
<u>Dotazník – verzia v slovenskom jazyku</u>	60
<u>Dotazník – verzia v maďarskom jazyku</u>	64

1. Úvod

Jedného dňa mi rozprával jeden známy historku o tom, ako raz bol v kancelárii a spolu s ním tam boli dve skupiny ľudí, jednou boli Maďari, druhou Slováci. S Maďarmi sa rozprával po maďarsky, so Slovákmi po slovensky. Keď sa ho potom pýtali, či je Maďar, alebo Slovák, odpovedal, že je Košičan. Táto historka mi ukázala, že ľudia, ktorí žijú na pomedzí dvoch etnící, medzi ľuďmi jednej i druhej národnosti, môžu mať vnímanie tejto etnicity odlišné (napríklad, ako v tomto prípade, obrátením sa k lokálnym identitám na inej úrovni) od ľudí, ktorí túto skúsenosť nemajú. Napokon, keď sú každý deň konfrontovaní s etnickou diverzitou, musia nad tým premýšľať viac, ako iní, musia si vytvoriť fungujúci mentálny model etnicity tak, aby pasoval na jedných i druhých (resp. tretích, štvrtých, ..., n-tých), a to na rozdiel od ľudí žijúcich v relatívne etnicky homogénnych oblastiach. Títo s takýmto problémom nie sú konfrontovaní, a ak sa aj objaví situácia, v ktorej musia zaujať nejaké stanovisko, nie sú konfrontovaní s takým množstvom faktov o „tých druhých“, takže si ich môžu kľudne idealizovať, môžu si ich generalizovať, môžu ich ľahšie stereotypizovať. Dalo by sa teda očakávať, že ich stanovisko bude jednoznačnejšie. No je tomu naozaj tak?

Napriek značne všeobecnému názvu tejto práce, jedná sa o prácu vskutku konkrétnu. Bude totiž reč o Maďaroch, žijúcich na území Slovenska a ich kontakte so Slovákmi. Otázka vzťahov Slovákov a Maďarov siaha do ďalekej minulosti. Mnohí autori teda popisujú vývoj týchto vzťahov hlavne historicky, resp. politologicky (napríklad Hunčík, 1999, Šutaj 2005), čo má samozrejme svoj význam, no stále akoby na Slovensku chýba etnologická perspektíva na vlastne najpočetnejšiu a najaktívnejšiu etnickú menšinu na Slovensku. Bol podniknutý jeden väčší výskum identity maďarskej menšiny (Šutaj et. al., 2006), no jedná sa v podstate o výskum sociológov a psychológov, používajúcich neopozitivistické induktívne metódy, v etnológii zriedka používané. Etnológov, venujúcich sa tejto problematike, združuje na Slovensku organizácia vychádzajúca z iniciatívy maďarskej menšiny Fórum inštitút pre výskum menšín, ktorý sa venuje viac etnografii a demografii. Nie je mi ale známy žiaden výskum venujúci sa etnicite (resp. vnímaniu etnickej identity) na Slovensku žijúcich Maďarov. Táto práca by teda mala byť pokusom etnologickou optikou nazrieť aj na problematiku etnicity maďarskej menšiny na Slovensku. Otázkou môže byť, či je potrebná ešte takáto ďalšia perspektíva. Ale predsa len je tento problém značne komplexný, a teda každá ruka, prispievajúca k objasneniu aspoň malého kúska problému, je dobrá. Príspevkom tejto práce by chcelo byť aspoň čiastočné zodpovedanie na otázky typu Je prípadné napätie (resp.

pretrvávajúce napätia) medzi týmito dvoma etnikami výsledkom vzájomného kontaktu, alebo vychádza skôr z ich kultúrnych centier? Ako vnímajú etnicitu sami aktéri tohto stretu? Líši sa toto vnímanie etnicity u ľudí, ktorí sú v kontakte s „tými druhými“? A ak áno, tak ako? Táto práca si nerobí nárok, že odpovie na tieto otázky bezo zbytku, no mohla by byť akýmsi impulzom k ďalšiemu štúdiu tejto problematiky, mohla by aspoň niektoré odpovede naznačiť.

2. Predmet výskumu, jeho ciele a príčiny

V tejto práci je prezentovaný výskum, ktorý mapuje situáciu identít dvoch etník v miestach, v ktorých sú tieto etniká navzájom najviac konfrontované. Ako poukázal Barth už na konci šesťdesiatych rokov (Barth, 1969), práve takáto oblasť je pre výskum identít najzaujímavejšou. Z tejto perspektívy predstavuje oblasť južného Slovenska zdroj teoreticky nanajvyšší prínosný. Okrem teoretického potenciálu je tento región zaujímavý aj tým, že vzťahy medzi Maďarmi a Slovákmi bývali vždy vášnivo diskutované¹. Tieto vzťahy je zaujímavé sledovať práve na hranici medzi spomínanými etnikami. Je táto kontaktná zóna citlivejšia, čo sa vnímania etnicity týka, pretože sa konfrontujú rôzne kultúrne modely a kladie sa dôraz na inakosť, alebo práve tento kontakt (ba možno symbióza) narušuje vnímanie etnických hraníc? Je to práve empirická štúdia, ktorá môže, aspoň pre prípad slovensko-maďarských vzťahov poukázať na správnosť, resp. nesprávnosť jedného alebo druhého názoru. To môže, v ideálnom prípade, viesť k fundovanejším a lepším rozhodnutiam kompetentných orgánov ako aj k zlepšeniu medzietnických vzťahov v tomto regióne ako takých.

Predmetom predkladanej práce je teda národnostná identita na Slovensku žijúcich Maďarov a kontext vnímania tejto identity. Táto sociálna identita by teda mala byť konfrontovaná s teoretickými modelmi, ktoré niekde platia, inde však nie. Jedná sa o zistenie toho, ktorý z týchto modelov je aplikovateľný v tomto konkrétnom prostredí. Subjektom by mali byť dve skupiny (čo sa dizajnu výskumu týka, je priblížený v kapitole o metódach výskumu), a síce skupina respondentov pochádzajúcich z etnicky relatívne heterogénneho prostredia, ktorá by mala byť porovnaná so skupinou respondentov pochádzajúcich z prostredia relatívne homogénneho.

Cieľom tohto výskumu je odpovedať na otázky „Aký vplyv na vnímanie identity má intenzívny kontakt vlastného etnika s etnikom iným na tomto území?“ „Ako súvisí u týchto

¹ Vid' napríklad kapitolu o histórii Maďarov na Slovensku, ale trebárs aj akúkoľvek súčasnú dennú tlač v týchto krajinách.

ľudí etnické zázemie v ktorom vyrastali s ich implicitnou resp. explicitnou teóriou etnicity?“ Sú to dve otázky, ale silno prepojené. Je to v podstate problém distribuovanej kognície a logistiky modelu etnicity medzi jedincami (rozširovania názorov na etnicitu, obzvlášť prostredníctvom primárnej enkulturácie) a toho, ako sa tento model mení v konfrontácii s reálnou etnickou situáciou².

3. Východiská pre štúdium etnicity v tomto výskume

3.1. Pojmologické a teoretické východiská

Azda každá seriózna práca, venujúca sa národnej identite, teda nacionalizmu, sa na začiatku snaží zadefinovať základné pojmy, z ktorých asi najkľúčovejší je národ. Vzhľadom k tomu, že táto práca sa serióznou snaží byť, bude tak učinené aj tu. Tento pojem býva definovaný z rôznych pozícií, či už historických, antropologických, sociologických, psychologických, alebo konštruktivistických, esencialistických, inštrumentalistických (niekedy nazývaných circumstanciálnych), primordialistických skrátka z pozícií všetkých paradigiem, zaoberajúcich sa týmto fenoménom. Vzhľadom k tomu, že tieto definície sú závislé od paradigiem, z ktorých vychádzajú, zdá sa, že tento pojem na rovine teoretickej popisuje úplne rozdielne fenomény. Jediným ich spojením ostáva práve empirická rovina, avšak interpretovaná odlišne.

Skôr, ako začnem definovať tento pojem, rád by som sa chcel vymedziť, čo pod ním myslieť nebudem. Keďže sa jedná o abstraktnú kategóriu³, je dobré spomenúť, akými spôsobmi si človek kategórie utvára. Napriek tomu, že to priamo nesúvisí s cieľom tejto práce, zdá sa, že na definičnom poli môže zohrať úlohu Ariadnovej nite, ktorá môže ukázať cesty ktorými sa uberať a neuberať v labyrinte slov. Nerád by som skĺzol k ťažko uchopiteľným definíciám, vymenúvajúcim rôzne aspekty národa (spoločný pôvod, história, jazyk a podobne), pretože kategorizovanie na rovine definujúcich atribútov sa zdá byť príliš neflexibilné (tak, napríklad, ak by sme za jeden z integračných aspektov považovali spoločný

² Táto reálna etnická situácia je ale silno ovplyvnená kognitívnym modelom etnicity jednotlivých skupín. Napríklad môžem byť vedený v tom duchu, že skupinová identita nemusí zákonite znamenať hostilitu voči iným skupinám, ale ak je vedená k opačnému modelu skupina, s ktorou sa konfrontujem, tak reálnou etnickou situáciou bude etnicky nehostinné prostredie. Táto situácia je značne zjednodušujúca, no je to model demonštrujúci Thomasov teorém, ktorý sa zdá byť v tejto práci podstatným činiteľom.

³ Nevyhnutne sa o abstraktnú kategóriu jednať musí, pretože inak by nenastal taký veľký rozdiel v definíciách, aký panuje.

pôvod, je len otázkou vôle, ako ďaleko do minulosti sa definujúci rozhodne zást', v prípade spoločnej histórie nehovoriac⁴). Môžeme azda tvrdiť, že niektorý z tých atribútov z nejakých príčin nemusí ten ktorý národ mať, no potom je len otázkou našej fantázie, koľko chýbajúcich (a ktorých) atribútov tomu ktorému národu „odpustíme“. Takisto, z podobných príčin, by som nepovažoval za správne použiť kategorizovanie pomocou explanácií. Netvrdím, že niektorý z týchto spôsobov definovania nie sú správne. Napríklad veľmi pragmatickým (a z operacionálneho hľadiska správnym) sa zdá byť kritérium jazyka. To relatívne spoľahlivo a rýchlo dokáže poukázať na identitu toho ktorého človeka. Ak sa aj napríklad sám nestotožňuje s národom, ktorého rečou rozpráva, určite ho s ním bude stotožňovať jeho okolie. Tohto dojmu, založeného na „haló efekte“ sa bude zbavovať už len ťažko. Je teda nesmierne významným činiteľom. No aký je jeho vlastný názor? Aké má predstavy? Samozrejme sa dá predpokladať, že keďže bol v niektorom jazyku vychovávaný, tak bol pod vplyvom symbolov (presnejšie ale významov), šíriacich sa v tomto jazyku. Nemusí to však byť také jednoznačné. Jedinec môže byť vo svojom živote ovplyvnený rôznymi faktormi (a význammi/symbolmi) a môže sa počas svojho života o nejakú zmenu etnickej identity pokúšať. Vtedy je dôležitá samotná vôľa tohto jedinca (rozmer kognitívny), ako aj postoj sociálnej skupiny, súčasťou ktorej sa chce stať a postoj skupiny, ktorú takpovediac „opúšťa“ (teda rozmery sociálne). Tieto sociálne rozmery pozostávajú z postojov (tie sú výsledkom kognitívneho vyhodnotenia) jednotlivých jeho členov. Tí zhodnotia, či jedinec prijal do dostatočnej miery významový systém (vrátane systému hodnôt) spoločnosti, v ktorej aspiruje o členstvo⁵. V tomto prípade je celok určite viac ako súčet jeho častí (teda názor spoločnosti nie je prostým súčtom názorov jeho členov). To však nemení nič na tom, že elementárnou jednotkou tohto celku ostáva kognitívny systém jednotlivca (opäť do určitej miery sociálne ovplyvnený). Tak je v skratke opísateľné stretnutie sociálneho s idiosynkratickým. Aj z toho dôvodu som sa snažil brať ohľad na obe stránky. Na tú sociálnu prostredníctvom jazyka (ako nosiča sociálne distribuovaných, a teda zdieľaných informácií), a na idiosynkratickú prostredníctvom kognitívnej konštrukcie postojov.⁶ Etnicitu (resp. nacionalizmus) neberiem teda ako striktné primordiálnu stránku ľudského bytia (tzn. stránku, ktorá je od narodenia askribovaná a akákoľvek sociálna mobilita je tým pádom vylúčená), ale nevnímam ju ani čisto inštrumentálne (teda ako sociálnu rovinu, ktorá sa dá adaptívne voľiť úplne svojvoľne). Ako

⁴ Na selektivitu kolektívnej pamäti poukázal už ne jeden autor (najvýznamnejšie asi Halbwachs, 2009)

⁵ V tomto pripomína prijatie etnickej identity náboženskú konverziu. Obe sú v podstate príkladmi zmeny sociálnej identity.

⁶ Toto pojmie sa opiera o teóriu sociálne distribuovanej kognície (Gierre-Moffat, 2003). Napokon práve táto teória prepája obe spomínané roviny, sociálnu s idiosynkratickou.

to už býva, pravda sa javí byť niekde medzi dvoma extrémami. Identita je totiž záležitosťou takej komplexnosti, že akékoľvek tvrdenie formou dichotomického vymedzenia („buď-alebo“) by bolo neprijateľne zjednodušujúce a teoretické polemizovanie o relatívnom význame jedného a druhého by bolo z pragmatického hľadiska nadbytočné.

Z rovnakých dôvodov sa nedá zjednodušiť ani pohľad na samotnú esenciu etnicity. Esencialisticky orientovaní autori tvrdia, že etnikum, či národ majú objektívny charakter, že existuje per se. Táto kedysi dominantná teória dnes býva nahradená skôr teóriami konštruktivistickými, ktorým je spoločná téza, že národnosť je sociálnym konštruktom (nie však výmyslom) z dôb nie tak dávnych⁷, ktorý sa postupne naturalizoval. Práve táto naturalizácia je to, čo stiera rozdiel medzi koncepciou esencialistickou a konštruktivistickou. Aby bola vôľa k emancipácii etnika, musia jeho potenciálni členovia založiť túto emancipáciu na nejakom spoločnom znaku (resp. znakoch; Smith, 1986), ktorým sa vymedzia voči ostatným, čo by skôr svedčilo v prospech esencialistických teórií, no ako upozorňuje Barth (1969), tieto znaky nie sú objektívne, ale len selektívne (teda znakov je mnoho, na niektoré sa ale kladie význam). A tak sa dostávame opäť ku konštruktivismu. Ak aj teda prijmeme etnicitu ako konštrukt, zostáva dôležitý fakt, že sa časom naturalizuje. Tým sa myslí, že azda nebola založená na objektívnych základoch v dobe, keď vznikala, no teraz už je, v zmysle Thomasovho teorému, sama objektívnym základom pre seba samú (aspoň v mysliach aktérov je rovnako objektívna, ako akýkoľvek iný činiteľ). Čo sa teda týka otázky samotného vzniku, javí sa etnikum ako konštrukt, produkt ľudskej mysle. No ak na problém použijeme namiesto diachrónej optiky optiku synchronnú, javí sa v dnešných podmienkach kategóriou reifikovanou do azda väčšej miery ako iné kategórie. Ergo je reálne. Ergo je dnes vo svojej podstate zároveň esenciálne⁸. Otázka teda neznie, či je etnicita „objektívna“, alebo len „skupinovo subjektívna“, pretože táto otázka má len charakter akademického sofizmu⁹. Teda nie len praktický charakter, ale skôr, ak sa snažíme charakterizovať súčasný stav nacionalizmu a etnicity, je podstatnejšie sa pýtať na to, ako ho vnímajú sami členovia etník. Je to posun z roviny etickej do roviny emickej, z roviny teoretickej do roviny praktickej. To platí nie len pre etnicitu, ale pre akúkoľvek skupinovú identitu.

⁷ Autori sa nezhodujú vo význame jednotlivých etiologických činiteľov, no v podstate všetci kladú „vznik“ modelu moderného národa západnej civilizácie do prelomu 18. a 19. storočia (napríklad Gellner, 1993, 2002; Hobsbawm, 2000; Anderson, 2008; Hroch, 2009)

⁸ Aj keď sa teraz musíme pýtať, čo to vlastne znamená, pretože sa zdá, že tento pojem akoby strácal vo vyššie uvedenom kontexte svoje pevné ohraničenie. Odrazu namiesto opozita konštrukcie tu máme jeho inklúziu.

⁹ Napokon táto otázka veľmi pripomína známu apóriu „Bolo skôr vajce, alebo sliepka?“ Celkom heuristicky zaujímavou explanáciou v tomto prípade môže byť operacionálne pojmávanie, ktoré Eriksen nazýva Simmelovým pravidlom (Eriksen, 2007, ale tieto princípy je badať napríklad v Simmel, 1955). To v podstate tvrdí, že skupina je o to viac integrovaná, čím väčší tlak na ňu vyvíja jej okolie (teda skupiny okolité).

V predošlých odstavcoch je zhruba načrtnutá epistemologická stránka tejto práce. Nemyslím si, že vyčerpávajúcim spôsobom odpovedá na základné otázky teórie etnicity, no táto práca si ani nekladie za cieľ byť kompendiom teórií vzniknutých na danú tému. Keďže výskum prebieha na hranici medzi maďarským a slovenským obyvateľstvom (teda kultúrne i jazykovo ostro oddelenými jednotkami), postačíme si s jednoduchými syntetickými definíciami, pretože žiaden terminologický rozpor sa neočakáva. Takisto by to nemalo vadiť ani pri metaanalýze, do ktorej by mohla táto práca potenciálne spadať.

Etnikum si teda môžeme (čisto pre účely tejto práce) zdefinovať ako sociálnu skupinu určitého stupňa, ktorej členovia *sa cítia spriaznení* na základe nejakej vlastnosti (alebo vlastností) ako spoločný pôvod, jazyk, územie a podobne a ktorej členstvo vyplýva ako z vlastného povedomia jeho člena, tak z jeho vnímania jeho okolím (či už členmi etnika vlastného, či iného). Národ je už konkrétnejší stupeň etnika. Národnosť a potom i etnicita je príslušnosť k tej ktorej sociálnej skupine. Keďže pracujeme iba s dvoma, relatívne dobre oddelenými jednotkami (maďarskou a slovenskou skupinou), hlbšia charakteristika týchto pojmov azda nebude potrebná.

Otázkou je, či a ako kontakt týchto etník ovplyvňuje samotné vnímanie etnicity ich členov. V tomto ohľade môžeme uvažovať o dvoch koncepciách, ktoré môžu zohrávať teoreticky relevantnú bázu, na ktorej môžu byť výsledky empirického výskumu interpretované. Allport (1954) sa, na jednej strane, domnieva, že predsudky voči nejakej skupine sa vyskytujú obzvlášť v miestach, kde táto skupina prítomná nie je. Tento kontakt by tak mal znižovať riziko vzniku predsudkov a teda mierniť interetnické konflikty medzi skupinami. Tento názor je známy pod názvom *kontaktná hypotéza*. Na strane druhej môže ale nastať efekt opačný, a síce tzv. „ingroup bias“¹⁰. Je to efekt, ktorý poukazuje na to, ako jednoducho môže vzniknúť a posilovať sa integrita skupiny len na základe vedomia jej existencie. Objaviteľ tohto efektu, Henri Tajfel, vo svojich experimentoch ukázal, že aj v umelo vzniknutých skupinách (dokonca za vedomia subjektu o umelosti týchto skupín) sú preferovaní členovia vlastnej skupiny oproti členom skupín iných (aj napriek tomu, že ich navzájom nespája nič okrem členstva v tejto skupine) (napr. Tajfel, 1982).¹¹ Tak vidíme, že sa

¹⁰ Tento anglický terminus technicus, užívaný najčastejšie v sociálne-psychologickej literatúre v češtine ani slovenčine ustálený ekvivalent nemá, no dal by sa preložiť asi ako vnútroskupinové skreslenie

¹¹ S tým súvisí aj tzv. „outgroup homogeneity bias“ – jedná sa vlastne o ten istý jav, nazeraný ale z inej perspektívy. Je to v podstate kognitívne skreslenie, ktoré spôsobuje, že členovia iných skupín (resp. nečlenovia skupiny vlastnej) sa zdajú byť homogénnejší, akoby rovnakí, v porovnaní s členmi skupiny našej vlastnej. Vznikajú tak výroky typu „to je typický prejav tých alebo oných“. Každé správanie potom podlieha selektívnemu vnímaniu (niekedy sa mu tiež hovorí zásuvkový efekt – drawer effect, alebo publication bias, confirmation bias), kedy všetko správanie odlišné od toho, ktoré očakávame (teda nepotvrdzujúce našu hypotézu) ostáva nepovšimnuté, kým na správanie potvrdzujúce náš názor je poukazované (aj napriek tomu, že napríklad

nám naskytujú tri možnosti. Buď kontakt medzi skupinami rozdiely zmierňuje (ako tvrdil Allport) alebo ich ešte zdôrazňuje, a teda posiluje ich význam na základe vnímania skupín, (ako vyplýva z prác Tajfelových), alebo najmenej pravdepodobná možnosť, a síce taká, že tento kontakt vplyv na medziskupinové vzťahy nemá. Obe spomínané názory skúmajú, ako sa tá ktorá skupina vymedzuje voči skupine inej (resp. jeho členovia sa vymedzujú voči členom skupiny inej).

3.2. Maďarská menšina na Slovensku

Maďarská menšina osídľuje južnú časť Slovenska, rovnomerne pozdĺž hranice s Maďarskom. Blízkosť materského štátu (rovnako ako aj relatívna kompaktnosť ich osídlenia, zameranie na rodný jazyk a relatívne vysoký stupeň endogamie) má pozitívny vplyv na etnickú vitalitu tejto menšiny (Botík, 2007).

Maďarské obyvateľstvo na Slovensku možno rozdeliť do troch skupín, a síce 1) Maďarov zo Žitného ostrova, Matúšovej zeme a podzoborských Maďarov, 2) Palóci a 3) Maďarov z oblastí Medzibodrožia a Užských Maďarov (Liszka, 2003). Sami toto delenie nevnímajú, no ako pracovné delenie sa javí byť dobré, pretože sa líšia dialektom a do istej miery i hmotnou a duchovnou kultúrou. Tieto skupiny nie sú ohraničené štátnou hranicou a plynulo pokračujú na území Maďarska. Dokonca väčšina územia palóckych Maďarov sa nachádza práve za hranicami Slovenska. Tí sú azda najzaujímavejšou skupinou spomedzi na Slovensku žijúcich maďarských skupín, pretože tvoria samostatné subetnikum maďarského národa, s vlastným dialektom aj odlišujúcimi sa kultúrnymi prejavmi (Botík, 2007, Liszka, 2003). Žijú v pomerne silnej symbióze s okolitými etnikami, Slovákmi, ale aj Nemcami, ktoré značne ovplyvnili ich slovnú zásobu, technológiu a hospodárstvo. Je to takisto skupina rozprestierajúca sa na najväčšom území spomedzi na Slovensku žijúcich Maďarov. Ich územie vymedzujú na západe rieka Hron, na východe rieka Hornád.

Zaujímavou podskupinou sú tiež Podzoborskí Maďari. Tí žijú pod horou Zobor, neďaleko Nitry a patria do prvej z vyššie uvedených skupín. Zaujímaví sú najmä tým, že tvoria ostrov maďarskej populácie uprostred územia, na ktorom žijú väčšinou Slováci.

nastalo o veľa menej krát, ako správanie vyvracajúce našu predstavu). Dôraz je potom kladený na rozdielnosť medzi objektmi rôznych skupín a zveličovaná je podobnosť medzi členmi rovnakej skupiny (accentation effect), čo vedie k reifikácii skupín (Brubaker – Loveman - Stamatov, 2004). Jedná sa vlastne o podstatu predsudkov a stereotypov ako takých.

Predpokladá sa, že to sú potomkovia niektorého z pohraničných etník Uhorska, ktoré sa časom asimilovali s Maďarmi¹² (Botík, 2007).

3.2.1. Stručná história maďarskej menšiny na území Slovenska

Etnikum maďarských kočovníkov sa so slovanským etnikom po prvý krát konfrontovalo na prelome 9. a 10. storočia, kedy sa tieto kočovnícke kmene usadili v Panónskej nížine, kde žijú dodnes. Predkovia dnešných Slovákov žili na sever od predkov dnešných Maďarov. Dnešní Maďari, žijúci na Slovensku sú teda ich potomkovia (nie sú to pomadžarčení Slovania). Maďarské kmene i slovanské sa stali zhruba na jedno tisícročie súčasťou Uhorského kráľovstva.

Konkrétne, o maďarskej menšine na území dnešného Slovenska sa však dá hovoriť až v kontexte s rozpadom Uhorského kráľovstva a vznikom Československej republiky v roku 1918. Československu pripadlo oveľa väčšie územie, ako to v tej dobe Maďari čakali. Do novej republiky spadalo viacero obcí, ktoré mali väčšinovo maďarské obyvateľstvo, alebo dokonca výhradne maďarské. Toto delenie tak prebehlo z administratívnych príčin, no odrazu sa ocitla jedna veľká skupina ľudí, ktorá bola v niekdajšej krajine väčšinová, v pozícii menšiny. Títo maďarskí obyvatelia slovenských miest to cítili ako krivdu (je to patrne napríklad z denníkov spisovateľa Sándora Máraia), ale podobne to cítili aj ich krajanovia, žijúci na území Maďarska. Preto sa maďarská zahraničná politika snažila od tej doby o revíziu Trianonskej mierovej zmluvy, ktorá túto hranicu ustanovila. Postoje Československa k tejto menšine boli ambivalentné. Na jednej strane sa v ústave zaviazalo menšiny chrániť, „neopakovať rovnaké ujmy, akým boli vystavované menšiny v Rakúsko-Uhorsku“ (Hunčík, 1999), administratívne mohol byť užívaný menšinový jazyk v obciach, v ktorých aspoň 20 percent obyvateľstva tvorila tá ktorá menšina. Zároveň bola snaha vybudovať menšinové školstvo, podporovali sa menšinové médiá. Na druhej strane rétorika niektorých vysokých štátnych predstaviteľov bola konkrétne k tejto menšine nekompromisná, kontroverzný bol aj volebný systém do senátu na začiatku existencie prvej Československej republiky, ktorý znevýhodňoval niektoré oblasti, často práve obývané menšinami (Hunčík, 1999).

Nástup fašistických mocí v strednej Európe a začiatok druhej svetovej vojny znamenal ešte väčšie skomplikovanie situácie. Viedenská arbitráž nariadila Československu odstúpenie rozsiahlych území na juhu krajiny Maďarsku. Ďalším príkladom komplikácií vzťahov bol

¹² V rannom stredoveku Uhorsko čelilo nájazdom viacerých kočovných etník, ako napríklad Pečenehovia. Tie, potom ako boli porazené, slúžili Uhorsku ako obranná línia na pohraničí.

útok maďarských leteckých jednotiek na východné Slovensko s požiadavkou na odstúpenie niekoľkých oblastí Maďarsku, požadované na základe etnického zloženia obyvateľstva (táto operácia je dnes známa pod názvom „Malá vojna“). To znamenalo odpojenie 74 obcí (so zhruba 40 000 obyvateľmi) od ČSR. Po vojne došlo k výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, poľnohospodársky majetok, týmito Maďarmi v Československu zanechaný bol oficiálne predaný do rúk novým slovenským vlastníkom, Maďari (a spolu s nimi aj Nemci) mali prísť o štátne občianstvo a byť prepustení zo štátnych služieb. Maďari, ktorí ostali na území Československa mali byť reslovakizovaní (Hunčík, 1999). Výmena obyvateľstva ale nemala takú masovú odozvu, akú orgány v čele štátu očakávali. Po konferencii v Paríži (kde sa diskutovala otázka odsunu Maďarov s predstaviteľmi iných štátov, ktorí toto zamietli) odsun obyvateľstva do Maďarska nepripadal do úvahy, a tak sa vypracoval projekt tzv. vnútorného odsunu, teda presídlenia časti maďarského obyvateľstva do oblasti Sudet. Napokon bolo presídlených 44 129 ľudí.

Po nástupe Komunistickej strany k moci v Československu sa menšinová politika zamerala na zlepšenie medzietnických vzťahov v krajine (v rámci spoločného budovania socializmu), no realita bola taká, že často sa namiesto reálnych projektov na zlepšenie vzájomných vzťahov jednoducho zavreli oči pred realitou. Akékoľvek nezhody sa popreli a tak ostali mnohé z týchto otázok neriešené až do obdobia po revolúcii v roku 1989. Je dôležité spomenúť, že na prelome 40. a 50. rokov došlo k tvrdým represáliám voči maďarskej menšine zo strany sovietskeho vojska. Keďže Maďari boli Sovietskym zväzom považovaní za fašistických kolaborantov, boli pod zámienkou krátkej brigády (ako napríklad oprava ciest a podobne) odvedení muži a chlapi z viacerých dedín. Realita bola však taká, že boli odvezení do sibírskych gulagov, odkiaľ sa vrátili už len nemnohí a to až po dlhej dobe. V roku 1978 vznikla organizácia Výbor na ochranu práv maďarskej menšiny, čo bolo v podstate disidentské hnutie, zaoberajúce sa touto problematikou.

Po nežnej revolúcii sa otázky menšín opäť otvárajú. Maďarská menšina má svoje stabilné politické zastúpenie v parlamente, v súčasnosti aj vo vláde (v súčasnosti je to strana Most-Híd), a samozrejme v samosprávach, kde maďarská menšina tvorí významnejšiu zložku obyvateľstva. Čo sa vzdelávania týka, disponuje školami všetkých úrovní, teda základné, stredné školy a jedna škola vysoká (Univerzita Jánoša Selyeho v Komárne). (k tejto téme viac napríklad Hunčík, 1999; Pekár, 2005)

Sociálny vývoj maďarskej menšiny v Československu a následne na Slovensku dobre odrážajú údaje o národnostnom zložení z cenzov z jednotlivých dekád. Tento vývoj je patrný z nasledujúcich tabuliek.

Tabuľka 1a: Početnosť maďarskej menšiny na území Slovenska pred druhou svetovou vojnou

Národnosti	1880	1910	1921	1930
Slováci	1 489 707	1 684 681	1 952 668	2 337 916
%	61,2	57,7	65,1	70,4
Maďari	540 492	885 397	650 597	571 952
%	22,2	30,3	21,7	17,2

(In: Botík, 2007)

Tabuľka 1b: Početnosť maďarskej menšiny na území Slovenska po druhej svetovej vojne

Národnosti	1950	1961	1970	1980	1991	2001
Slováci	2 982 524	3 560 216	3 878 904	4 317 008	4 519 328	4 614 854
%	86,8	85,3	85,5	86,5	85,7	85,8
Maďari	354 532	518 782	552 006	559 490	567 296	520 528
%	10,3	12,4	12,2	11,2	10,8	9,7
Celkom	3 492 317	4 174 046	4 537 290	4 991 168	5 274 335	5 379 455

(In: Šutaj, 2005)

Z týchto tabuliek je patrný nárast maďarského obyvateľstva (absolútny aj percentuálny), pričom toho slovenského do značnej miery ubúda, a to až do roku 1921. Túto tendenciu je možné vysvetliť na základe administratívnych a politických tlakov smerujúcich k asimilácii nemaďarských populácií s maďarským obyvateľstvom v krajine (Botík, 2007). Práve opačnú demografickú tendenciu možno badať v rokoch po prvej svetovej vojne, kedy podobné tlaky boli smerované na obyvateľstvo maďarské. Tieto primárne adaptačné (jednotlivec, pokiaľ môže, sa začne hlásiť k identite, ktorá je výhodnejšia) a sekundárne asimilačné tendencie je najlepšie badať v kontexte mesta, kde je administratívna a politická adaptabilita najakútnejšia (Botík, 2007). Postupná zmena pomeru slovenského a maďarského obyvateľstva bola až do obdobia po druhej svetovej vojne rovnomerná. Sčítanie ľudu v roku 1950 bolo poznačené vyššie spomínanými udalosťami, ktoré nasledovali bezprostredne po druhej svetovej vojne. Jediný percentuálny nárast maďarského obyvateľstva v pomere s celoštátnym cenzom bol v roku 1961. Po roku 1950 najmarkantnejší percentuálny pokles maďarského obyvateľstva nastal medzi rokmi 1991 a 2001 (k maďarskej národnosti sa v roku 2001 hlásilo o 46 768 ľudí menej!). Čo spôsobilo túto zmenu, nechávam na interpretácie

kompetentnejších. (o demografických aspektoch tejto problematiky viac Šutaj, 2005; Dohányos – Lelkes – Tóth, 2004, Botík, 2007)

3.2.2. Charakteristika cieľového regiónu - Horné Medzibodrožie

Našou cieľovou skupinou sú Maďari na východnom Slovensku, konkrétne v oblasti medzi riekami Bodrog (od toho názov Medzibodrožie), Latorica a Tisa. Medzibodrožie je štátnou hranicou predelené na dve časti. Na Slovensku ležiaca časť pozostáva zo štyroch mikroregiónov, a síce okolia Latorice, okolia Karsca, okolia Tisy a okolia Bodrogu.

Obživa miestneho obyvateľstva sa orientuje na pestovanie plodín (pôvodne väčšinou v podobe trojpoľného, výnimočne dvojpoľného hospodárstva), najmä zeleniny a ovocia, na čo sú v tejto oblasti vďaka množstvu vlahy (nachádza sa tu množstvo vodných tokov a stojatých vôd) veľmi dobré podmienky. Okrem ovocia a zeleniny sa tu sadia obilniny (pšenica, ovos), zemiaky a dyne. Vďaka dobrej pôde a vlaha sa tu rozvíja aj vinohradníctvo a vinárstvo, ktoré hrá v živote tunajších ľudí nesmierne dôležitú úlohu (vlastniť vinicu znamená určitý status)¹³. Vodnatý terén takisto umožňoval rozvoj zahradzovacieho rybolovu a zberu rákosia. Množstvo trstia, ktoré tu rastie dalo vzniknúť hojnému rozmachu remesla spracovania tejto plodiny. Jeho dôležitosť je taká veľká, že je údajnou príčinou endogamie v Malom Horeši¹⁴ (Liszka, 2003). Tiež sa v tejto oblasti chová dobytok (hlavne rožný dobytok, slúžiaci jednak ako strava, ale takisto ako ťažná sila, ale takisto aj ošípané), v Pribeníku sa nachádzal významný statok na chov koni, v rôznych dobách v rôznej veľkosti. Okrem volov (a neskôr koni), bola používaná vodná doprava, a to obzvlášť na vozenie dreva.

Folklór je do značnej miery ovplyvňovaný folklórom dôležitých centier reformovanej cirkvi v tejto oblasti, ako sú Debrecen či Sásospatak. Z povestí sú v tejto oblasti najrozšírenejšie tie o múdrom (resp. čertovskom) kočišovi, bosorkách, upírovi a čarodejníckom tovarišovi. Rozšírené sú humorné rozprávania, zvlášť o obyvateľoch Malého Horeša a to kvôli ich endogamii a prílišnému lipnutiu na tradíciách. Svoje miesto tu dodnes majú povery o nadprirodzených schopnostiach niektorých ľudí, viera v bosorky, magické praktiky, najčastejšie spojené s poľnohospodárstvom. Čo sa náboženstva týka, asi tretina sa

¹³ Za podotknutie stojí napríklad fakt, že v tesnom susedstve tohto regiónu (na druhom brehu rieky Bodrog) sa nachádza známa vinárska oblasť Tokaj. Na území Slovenska do tejto oblasti spadá 7, ktoré sú medzinárodne uznané. Sú to Bara, Čerhov, Černochovo, Malá Trňa, Slovenské Nové Mesto, Veľká Trňa a Viničky.

¹⁴ Aby sa sofistická metóda spracovania trstia v tejto dedine nerozšírila aj do dedín ostatných, nechceli vydávať dievčatá za chlapcov z iných dedín

hlási k reformovanej cirkvi, tretinovo sú zastúpení i rímski katolíci, z ostatnej tretiny je rozsahovo významnejšia skupina obyvateľstva hlásiaca sa ku gréckokatolíckemu vierovyznaniu, židov a evanjelikov je málo. Toto rozdelenie je ale na území Horného Mešdzibodrožia nepravidelné. Dôležitú úlohu v živote tunajších ľudí zohrávali sakramentálne (obzvlášť veľkonočné). O zvykoch tejto oblasti sa vie zatiaľ len málo. Pohreby sú relatívne chudobné, čo sa zvykov a povier týka (azda kvôli vplyvu reformovanej cirkvi). Rozšírený je ešte zvyk zhotovovania Luciinej stoličky, pomocou ktorého sa vraj dajú spoznať miestne bosorky. Svoje dôležité miesto tu má aj veľkonočná polievačka.

V histórii tohto regiónu má veľmi významné miesto príchod železnice (2. polovica 20. storočia), ktorá pripravila o prácu mnohých povozníkov, čo malo za následok vyst'ahovaleckú vlnu do Ameriky. Peňažná podpora, posielaná spoza oceánu motivovala stále ďalších ľudí k odchodu. Emigrácia dosiahla svojho vrcholu na začiatku 20. storočia, kedy emigranti odídení z tejto oblasti tvorili viac ako 45 percent tunajšej populácie. Ako to už v pohraničných oblastiach býva, aj tu si našlo svoje miesto pašeráctvo. Pašovali sa najmä kone, obilie, tabak a remeselné výrobky (Liszka, 2003).

Podrobnejšie o problematike etnografie Maďarov na Slovensku, ale aj o regióne Horného Medzibodrožia pojednáva publikácia J. Liszku (2003), ktorá zaujíma zásadné miesto medzi publikáciami tejto téme sa venujúcim. Napokon táto kapitola zo spomínanej práce do značnej miery vychádza.

4. Metódy výskumu

4.1. Dizajn výskumu

Výskum bol zameraný na porovnanie identity ľudí, žijúcich v miestach so zmiešanou slovensko-maďarskou populáciou (čo je v podstate našou cieľovou skupinou) s identitou jednotlivcov, žijúcich vo väčšinových (v našom prípade slovenských) oblastiach¹⁵. Avšak tento cieľ si vyžaduje podrobnejší popis, aby mohla byť posúdená jeho epistemologická a heuristická stránka, o stránke metodologickej nehovoriac.

Toto porovnanie dvoch populácií je potrebné začať ich vzájomným odlíšením. Tu neide len o odlíšenie príslušníkov maďarskej menšiny od príslušníkov slovenskej väčšiny. V prvom rade je potrebné syntetizovať definíciu, čo budeme považovať za oblasť so

¹⁵ Táto skupina hrá v tomto výskume úlohu kontrolnej skupiny, s ktorou budú výsledky skupiny zo zmiešaného prostredia porovnávané

zmiešanou populáciou a čo za oblasť s populáciou homogénnou, pretože sa zdá, že nijaká ostrá hranica, ktorá by dokázala spoľahlivo odlíšiť tieto skupiny, nie je reálne badateľná. Tento parameter budeme v tomto prípade definovať pomocou štatistických údajov, teda pomeru počtu obyvateľov slovenskej a maďarskej národnosti v tom ktorom okrese. Pokiaľ percento slovenského obyvateľstva určitého okresu tvorí viac, ako je celoštátny priemer Slovákov a zároveň percento maďarského obyvateľstva nedosahuje celoštátneho priemeru počtu k maďarskej národnosti sa hlásiacich občanov, bude tento okres počítaný medzi relatívne homogénne oblasti. Za etnicky zmiešanú oblasť nemožno jednoducho považovať prípad opačný prípadu prvému. Keďže spomedzi všetkých občanov Slovenskej republiky tvorí maďarská menšina 9,7%, za zmiešanú oblasť od pohľadu nemožno považovať jednoducho oblasť, kde je toto číslo vyššie. Za zmiešané oblasti považujeme tie, kde každý deň dochádza ku styku ľudí oboch národností, používajú sa oba jazyky. Homogénnu, oblasť v našom prípade budú zastupovať okresy Košice, kde je 89% (slovenský priemer je 85,8%) obyvateľstva slovenskej národnosti, Maďarov je tu 3,79%, (čo je menej ako slovenský priemer 9,7%) a Trebišov, kde je Slovákov 87%, oproti 1,75% obyvateľom hlásiacim sa k maďarskej národnosti. Dotazníky z týchto oblastí budú teda pracovne považované za odpovede od respondentov z relatívne homogénneho prostredia. So zmiešaným okresom je to trochu problematickejšie. Na jednej strane sa za zmiešanú oblasť dá najideálnejšie považovať okres, kde tvorí pomer obyvateľov maďarskej a slovenskej národnosti zhruba 1:1, no na druhej strane (aby porovnanie týchto dvoch skupín bolo čo najspoľahlivejšie) je dobré, aby percento maďarských obyvateľov tejto oblasti presahovalo 50%. Pretože títo obyvatelia žijú na území Slovenska, predpokladá sa, že sú so slovenčinou konfrontovaní relatívne často napríklad vo verejnej sfére, a to aj napriek faktu, že sú vo svojom regióne väčšinovým obyvateľstvom. Ako ideálny sa nám preto javí okres mesta Kráľovský Chlmec, kde maďarské obyvateľstvo tvorí takmer 77%, Slovákov je tu necelých 19 percent (všetky dáta pochádzajú zo sčítania ľudu 2001¹⁶). Zvláštne skupiny tvoria Maďari, žijúci v relatívne homogénnych slovenských oblastiach a Slováci v zmiešaných oblastiach (pretože sa skúma vplyv tohto kontaktu na menšinové obyvateľstvo). Je nepravdepodobné, aby sa autorovi výskumu podarilo získať štatisticky významný počet prvej spomenutej skupiny na to, aby tieto zovšeobecnenia mohli byť považované za relevantné. Druhá zo spomenutých skupín by už mohla byť zastúpená väčším počtom respondentov, no treba podotknúť, že táto práca sa sústreďuje na maďarskú menšinu a preto budeme vyvíjať snahu získať dáta hlavne od

¹⁶ <http://portal.statistics.sk>, [26.4.2011]

maďarských respondentov. To ale neznamená, že sa týmto pravdepodobne menej zastúpeným skupinám vedome vyhneme. Aj tieto dáta môžu priniesť zaujímavý náhľad na výskumnú problematiku.

Táto metóda rozdelenia výskumnej vzorky na dve skupiny, jednu pochádzajúcu z prostredia, ktoré má etnicky relatívne homogénnu štruktúru a druhého, ktoré je z tohto hľadiska do značnej miery diverzifikovanejšie, je vlastne iný spôsob ako nahliadať na problematiku maďarskej menšiny na Slovensku (resp. etnickej menšiny vo všeobecnosti). Opäť sa tak dostávame k práci Bathovej (1969), ktorý akcentoval to, že etnické skupiny nie sú diskrétno oddelené entity, ale jednotky, ktoré nemanú pevné hranice (akési hraničné pásmo), kde sa tieto jednotky akoby zlievajú. V konečnom dôsledku možno chápať odkaz tohto autora tak, že neexistuje sociálna skupina o sebe, ale len sociálna skupina, kontaktujúca sa s inou sociálnou skupinou. Zdá sa, že pre pohraničné skupiny a etnické menšiny to platí dvojnásobne. Objektom je teda nie menšina sama, ale dejisko jej stretu s kultúrou druhou. No a azda niet lepšieho dejiska týchto kontaktov ako je práve pomedzie slovenskej a maďarskej kultúrnej oblasti, pretože rozdiely medzi týmito kultúrami sú markantné (stačí, keď uvážime jazyk, že jedna z týchto kultúr je slovanská, zatiaľ čo druhá je ugrofínska).

4.2. Zostavenie dotazníka

Zber dát dotazníkovou formou sa javí ako najefektívnejší, a to aj napriek jeho nedostatkom. Pri výskume dotazníkovou formou sa pri jednotlivých zaujímavých odpovediach nemožno ďalej dopýtať a tiež hrozí, že pri nepochopení niektorej otázky ostane tá ktorá kolónka prázdna, čím sa strácajú cenné údaje. To by pri priamom štruktúrovanom rozhovore nehrozilo. No dotazníková metóda umožňuje prístup k väčšiemu množstvu respondentov, a teda aj väčšiemu množstvu variácií odpovedí, ich reprezentativity a distribúcie. Z časových a ekonomických dôvodov sa už na začiatku predpokladalo obmedzený počet respondentov, no malo by sa jednať o akúsi pilotnú štúdiu mapujúcu situáciu. Napokon distribúcia jednotlivých modelov nie je cieľom tejto práce. To by sme sa ocitli v referenčnom rámci sociológie, alebo psychológie, no keďže sa jedná o prácu etnologickú, vyhodnocovanie bude prebiehať inak. Jednotlivé dotazníky budú vyhodnocované osobitne a až potom budú jednotlivé vzťahy vyplývajúce z dotazníkov dané do širšieho spoločenského kontextu, teda do kontextu oblasti etnicky relatívne homogénnej, resp. relatívne heterogénnej. (Teda budú porovnané dáta jednotlivých položiek medzi spomínanými dvoma skupinami s prihliadnutím

ale na odpovede jednotlivca tak, aby sa zachovala homogenita každého vyplneného dotazníka v miere, ktorú stanovil tento respondent vyplnením dotazníka spôsobom, akým tak učinil, s tým, že by sa použili niektoré doslovné odpovede niektorých respondentov ako odpovede reprezentatívne alebo osvetľujúce, netradičné údaje by boli interpretované zvlášť.) Táto metóda vychádza z premís fenomenologie¹⁷, resp. hermeneutiky¹⁸ skôr ako z neopozitivismu. Stále ale platí, že viac dotazníkov znamená viac dát na interpretáciu a vyhodnotenie, čo znamená detailnejšie porozumenie. Z týchto dôvodov sa ale nedá posudzovať reprezentatívnosť vzorku tak prísne ako u metód kvantitatívnych, kde ide aj o distribúciu jednotlivých fenoménov v určitých zložkách populácie. V tomto výskume sa budeme snažiť obsiahnuť čo najviac demografických parametrov preto, aby došlo k demonštrácii populačnej variability vzorky (teda že výskum neprebíhal len v jednej subskupine), no pri vyhodnocovaní výsledkov nás už bude zaujímať iba kauzalita nami sledovaných parametrov (akými vek, pohlavie, ani vierovyznanie nie sú). Je samozrejmé, že nami sledovaný fenomén (teda etnicita) nie je ovplyvnená iba nami sledovanými parametrami (etnickou diverzitou prostredia), zároveň však nie je určený ani „iba“ vekom, pohlavím, vierovyznaním, či vzdelaním, ale nesmiernym množstvom parametrov, zistiteľných len hĺbkovým rozhovorom s každým z respondentov. To by mohlo byť ďalším krokom, nadväzujúcim na tento výskum.

Použitý dotazník bol podávaný v dvoch verziách, a síce v slovenskom a maďarskom jazyku (obidve formy sú súčasťou príloh tejto práce). Respondent si mohol vybrať verziu, ktorá mu je bližšia, takisto odpovedať mohol v jazyku jemu bližšom. To preto, aby odpovede neboli skreslené približnosťou, prekladom a autocenzúrou. Obidve verzie mali totožnú štruktúru, otázky, vyhodnocovať sa budú takisto totožne. Dve verzie mali teda čisto pragmatický a nie metodický význam.

Pri zostavovaní dotazníka bol kladený dôraz na to, aby nebol príliš dlhý (aby respondenta hneď na prvý pohľad neodradil a pri vyplňovaní neunavil), ale zároveň aby bol informačne prínosný. Tiež bolo treba brať na vedomie aj ideálnu náročnosť otázok. Takisto otázky príliš náročné by ostali príliš mnohokrát nezodpovedané (a teda ich informačný potenciál by bol prakticky nulový), príliš jednoduché otázky by mohli sklznúť až k banálnym otázkam, čo by bolo azda rovnako kontraproduktívne.

¹⁷ Fenomenológia v tom, že početnosť výskytu jednotlivých odpovedí bude len orientačná a nosné budú odpovede samotné a to aké sú (resp. čo vypovedajú v kontexte ďalších odpovedí). Toto východisko je očakávané skôr v otvorených otázkach.

¹⁸ Hermeneutiky v tom, že v podstate vyhodnocovanie pripomína hermeneutický kruh. Predporozumením problému je stručné oboznámenie sa so všetkými dotazníkmi, ďalej k porozumeniu pozadia problému sa dospeje porozumením detailov z jednotlivých dotazníkov vyplývajúcich, teda komparáciou jednotlivých položiek.

Celý dotazník sa skladá zo štyroch častí: úvodná časť, používanie jazyka, rodinné a spoločenské zázemie, vnímanie etnicity. Je dobré vyjadriť sa k jednotlivým položkám a čo sa nimi sleduje.

Dotazník začal *oslovením*. To malo za cieľ predstaviť autora práce, osvetliť ciele tejto práce a jej význam, ubezpečiť o anonymite a poďakovať za pomoc. Takisto oslovenie malo respondentu pripraviť, slúžilo na to, aby nebol vrhnutý hneď do víru otázok a malo za cieľ navodiť príhodnú atmosféru a ošetriť tak čo najväčšiu autenticitu a presnosť odpovedí. Túto úlohu (okrem iných) napokon mali aj následné identifikačné otázky, kde som sa pýtal na *vek, pohlavie, národnosť, vzdelanie* (aj v akom jazyku prebiehalo), ale aj *náboženské vierovyznanie*. Tie mali okrem iniciačnej funkcie tiež poukázať na významné vplyvy na vnímanie a užívanie etnicity a tiež ošetriť reprezentatívnosť výberu respondentov.

Ďalej nasledovali otázky týkajúce sa jazyka. Okrem už spomenutej otázky o vzdelaní, som sa pýtal na to, *kde aký jazyk respondent používa*, pričom sociálne situácie som rozdelil na styk s kamarátmi alebo blízkymi, na kontakty doma a v práci. Podobnú otázku sa respondentov pýtali aj Šutaj et. al. (2006) vo svojom výskume. Rozdielne však používajú iba dve domény, a sice súkromnú (rodina a priatelia) a verejnú sféru. Mne sa zdá efektívnejšie rozdelenie na domény tri, a sice súkromnú (v okruhu nukleárnej rodiny), ekonomickú (teda užívanie jazyka v práci) a voľnočasovú (priatelia, blízki), a preto je táto otázka zaradená do tohto výskumu. Samozrejme, že sa dá očakávať, že v žiadnej z domén nebude užívaný výhradne jeden z jazykov. Preto som v zadaní otázky respondentu vyzval, aby skúsil percentuálne odhadnúť, ktorý jazyk nakoľko používa. Tomu boli následne prispôsobené aj vyhodnocujúce metódy. Cieľom bolo zistiť extenziu domén užívania toho ktorého jazyka. To však ešte nič nevytvára o kvalite jazyka. Na tú bola namierená ďalšia otázka, *„ako dobre, si myslíte, že ovládate jazyk „toho druhého národa“ (ak ste Maďar, tak slovenčinu, ak ste Slovák, tak maďarčinu)?“* Odpoveďou mala byť jedna z piatich možností (od „na nerozoznanie“ po „neovládám ten jazyk vôbec“). Dôležitým aspektom je totiž nie len doména užívania jazyka, ale aj jeho kvalita, a to špeciálne v prípade kedy sa jedná o prijatie, alebo odmietnutie jedinca nejakým spoločenstvom (myslené nie ako prijatie za člena, ale ako rešpektovanie). Spolu s tým aj v oveľa bežnejších a pragmatickejších situáciách, v každodennej komunikácii. Preto úroveň ovládania „toho druhého jazyka“ môže byť považované za indikátor prijatia, resp. odmietnutia členmi druhej národnosti. To napokon aj indikuje schopnosť etnika, do ktorého respondent nepatrí vplývať naňho prostredníctvom tohto jazyka. Tak sa dostávame k pôvodnému zámeru tejto práce, zmapovať vplyv kontaktu. Azda niet lepšieho prostriedku na kontakt akým je práve jazyk. V tejto záležitosti sa dá

očakávať jasnú prevahu ovládania druhého jazyka (v tu spomenutom zmysle) v oblasti etnicky heterogénnejšej. Otázne ale ostáva do akej miery.

Po otázkach zameraných na zmapovanie jazykového zázemia respondenta nasledovala otázka pátrajúca po jeho *rodinnom kontexte*. Respondent mal napísať, čím sa cíti (resp. v prípade osôb zosnulých, alebo nekontaktovaných cítil) byť ten ktorý príbuzný a ktorým jazykom (a ako dobre) rozpráva (opäť bol respondent vyzvaný na odpoveď v percentách). Predpokladom etnicity je jeho kontinuita šíriaca sa ako mem¹⁹, z generácie na generáciu, a síce už v procese primárnej enkulturácie. Kľúčovú úlohu teda pri dedení etnicity zohrávajú rodičia a škola (pre ktorú sa rodičia rozhodujú; tento faktor bol napokon ošetrený v úvodnej časti dotazníka). Otázka bola zameraná na najbližšie okolie, čiže matku, otca, manžela/manželku a deti. Súrodenci, aj keď hrajú bezpochyby nesmiernu úlohu v živote jedinca, nie sú v procese enkulturácie tak kľúčovým prvkom ako rodičia. Deti (napriek tomu, že nemajú azda bezprostredný vplyv na respondentovu identitu) sú na druhej strane dobrým ukazovateľom identity respondentovej, avšak ich enkulturáciu ovplyvňuje ešte aj druhý rodič, o čom vypovedá podotázka, pýtajúca sa po identite manžela/manželky. Tá takisto poukazuje na mieru endogamie, resp. exogamie toho ktorého spoločenstva. Zdá sa užitočné v tomto prípade rozlíšiť medzi endogamiou situačnou, kedy si jedinec hľadá partnera v radách vlastnej skupiny, pretože iná skupina nie je tak ľahko dostupná, a endogamiou povedzme vedomou (resp. zámernou), kedy sa jedinec rozhodne pre endogamné partnerstvo aj v relatívne veľkej dostupnosti jedincov inej skupiny²⁰. Aj keď sa zdá reálny dopad na spoločnosť oboch „endogamií“ rovnaký, nemusí tomu tak v skutočnosti vždy byť. Vypovedajú totiž o rozdielnych pohnutkách k uzavretiu partnerstva s človekom rovnakej skupiny. Tieto pohnutky, štruktúry správností a (niekedy rovnaké) napĺňanie (niekedy odlišných) rolí členov etnickej skupiny sú totiž prejavom ľudových modelov etnicity (nazývané tiež ľudová sociológia, napríklad Kanovský, 2009), o ktoré nám ide predovšetkým. Táto distinkcia sa nášho problému týka iba okrajovo, no je dobré ich vymedziť, kvôli správnosti následnej analýzy, interpretácie a pochopenia. Čo sa týka tejto otázky mapujúcej enkulturačné faktory a logistiku mentálneho modelu etnicity, je možné, že existuje ešte nejaký ďalší človek (mimo rodinu a aparát vzdelávania), ktorý podobný vplyv na budovanie sociálnej mapy jedinca má. Takýmto človekom môže byť vychovávateľ, niekto ho môže (ale nemusí) vidieť

¹⁹ Vskutku sa javí použitie memetických princípov príhodné. Etnicitu je možné chápať ako mém nie len v procese jeho šírenia, ale aj jej adaptability na momentálne (socálne-kultúrne) prostredie (Blackmore, 2000). Opäť je ale dobré to brať len ako metaforu, podobnú do určitého stupňa a nie ako analógiu, teda ako výrok etnicita je memom. Tak sa dostávame do nebezpečných vôd vágnych charakteristík.

²⁰ Toto rozdelenie by teoreticky mohlo vyplývať z vyššie uvedeného rozdelenia regiónov na tie s relatívne vysokým stupňom homogenity a relatívne heterogénne

v súrodencovi (ontogenetická psychológia hovorí o tom, že súrodenci starší o viac ako osem rokov zastávajú viac rolu rodiča ako súrodenca), iný člen rodiny alebo pestún. To závisí od konkrétnych podmienok, v akých sa jedinec nachádza. Tento prípad bol tiež v dotazníku zohľadnený voliteľnou, otvorenou možnosťou. Tá predstavuje z dôvodu hospodárenia respondentovým časom a silami akúkoľvek inú možnosť, no veríme, že vymenovanými možnosťami sa vyčerpala paleta štandardných kanálov logistiky etnického vedomia.

Ďalší súbor otázok bol inšpirovaný výskumom, ktorý robil na ukrajinsko-slovenskom pomedzí Kanovský (Kanovský 2004, 2009). Tento súbor prebral od Gil-Whitea. Jedná sa o *hypotetické rodinné situácie*, ktoré pracujú s viacerými premennými (národnosť otca, národnosť matky, používaný jazyk, rezidencia a zmena). Konkrétne zadanie v mojom výskume vyzeralo nasledovne:

- a) Ak je otec Maďar a matka Slovenka, spolu žijú na Slovensku, ale doma sa rozprávajú po maďarsky, čím je, podľa Vás, ich dieťa?
- b) Ak je otec Maďar a matka je Slovenka, spolu žijú na Slovensku a doma sa rozprávajú po slovensky, čím je, podľa Vás, ich dieťa?
- c) Ak je otec Maďar a matka je Slovenka, spolu žijú v Maďarsku a doma sa rozprávajú po maďarsky, čím je, podľa Vás, ich dieťa?
- d) Ak je otec Maďar a matka je Slovenka, spolu žijú v Maďarsku, ale doma sa rozprávajú po slovensky, čím je, podľa Vás, ich dieťa?
- e) Ak sú obaja rodičia jednej národnosti, ich dieťa ale bude zhruba v 3 mesiacoch adoptované párom inej národnosti, nakoniec aj vyrastie v krajine jeho adoptívnych rodičov a bude hovoriť ich jazykom bude tento človek, podľa Vás ktorej národnosti?
- f) Ak sa niekto narodí v Maďarsku, hovorí po maďarsky, žije tam až do 30. roku, potom odíde žiť napríklad na Slovensko, naučí sa po slovensky, žije tam 30 rokov, čím, podľa Vás tento človek je?

Prvé štyri otázky sú zamerané na zistenie toho, čo vytvára etnicitu. Nie je to otázka akademická, ale skúma, na akom základe vzniká etnicita v mysliach ľudí. Respondent vyberal (implicitne) zo štyroch parametrov, a síce národnosti otca, národnosti matky, jazyka a rezidencie. Vyhodnotenie tu prebieha tak, že ak, napríklad, na prvé štyri otázky odpovie respondent, že spomínaného jedinca považuje za Maďara, je možné sa domnievať, že respondent odvodzuje etnicitu jedinca od etnicity jeho otca, teda patrilineárne. Analogicky sa postupuje v prípade, keď respondent na tieto štyri otázky odpovie, že je jedinec Slovák.

Potom sa dá predpokladať, že etnicitu odvodzuje po matke jedinca a je teda dedená matrilineárne. Pri tejto otázke, zdá sa, je vyhodnotenie výsledkov vystavené riziku nesprávnej interpretácie viac ako v prípade iných otázok. Tak napríklad, ak by niekto na tieto prvé štyri otázky odpovedal štyrikrát „Slovák“, tak nemôžeme spoľahlivo tvrdiť, či tohto respondenta k tomu vedie myšlienka dedenia etnicity matrilineárnym spôsobom, alebo či tieto odpovede nie sú výsledkom projekcie vlastnej etnicity viac ako výsledkom kognitívneho spracovania poskytnutých údajov²¹. Vylúčenie jedného alebo druhého je možné jedine pri explicitnom respondentovom vyjadrení sa o tom, či je to jeho pocit, alebo či ho k tejto odpovedi niečo vedie. Ak respondent odpovie na prvé dve otázky tak, že spomínaný jedinec je Slovák, a na ďalšie dve že je Maďar, tak môžeme vyvodzovať, že je preňho určujúcim kritériom krajina, v ktorej človek žije. Ak sa odpovede v dotazníku striedajú, teda ak prvá a tretia odpoveď sú Maďar a druhá a štvrtá Slovák, tak etnourčujúcim parametrom je jazyk. Tieto možnosti sú najočakávanejšie, akékoľvek ďalšie by bolo treba podrobiť kvalitatívnej analýze, aby sme presnejšie zistili, čo respondentov v takom prípade viedlo k ich odpovedi. Ďalšie dve úlohy by mali dať odpoveď na otázku, či vníma respondent (a teda aký model sa objavuje v tej ktorej sociálnej skupine) etnicitu skôr primordialisticky, alebo inštrumentalisticky. V tomto ohľade si táto práca neaspiruje rozriešiť spor primordializmus verzus inštrumentalizmus, ale snaží sa dopátrať k modelovaniu tejto dichotómie vo folkovom modeli²². Samozrejme sa neočakáva jednoduchá jednoznačná odpoveď, prikláňajúca sa k jednej alebo k druhej dimenzii. V tejto otázke ide predovšetkým o to zistiť, do akej miery môže človek so svojou etnicitou manipulovať. Tieto otázky sa budú vyhodnocovať spolu, a to tak, že ak pri prvej z týchto dvoch (teda otázke e) uvedie, že má spomínaný jedinec národnosť po pôvodných biologických rodičoch (genitor a gentrix), tak tento respondent pravdepodobne verí tomu, že etnicita je vrodená, ak ale respondent napíše, že jedinec má národnosť po adoptívnych rodičoch (pater a mater), tak je táto etnicita získaná výchovou. Okrem týchto odpovedí sa ešte dá očakávať (keďže je to otázka, ktorá neponúka na výber obmedzený počet možných odpovedí), že respondent vyjadrí názor, že národnosť závisí napríklad od krajiny v ktorej vyrastá, alebo od jazyka, v akom je vychovávaný. Tieto odpovede sa považujú za variantu, ktorá podporuje názor, že etnicita je získaná výchovou. Napokon posledná z týchto

²¹ Teda či nie sú riešene viac intuitívne ako racionálne. Samozrejme intuitívna voľba nie je „menej správna“, pretože kategória správnosti/nesprávnosti nehrá žiadnu rolu vo výskume. Je to respondentov názor a bude ako taký rešpektovaný, nech vychádza z akéhokoľvek základu. Toto rozlíšenie je ale pre výskum podstatné z iných dôvodov, a síce metodologických. Na vyhodnotenie intuitívnych odpovedí je nutné použiť iné metódy ako na vyhodnotenie odpovedí takpovediac racionálnych a taký aparát metód v súčasnej dobe autorovi tejto práce nie je dostupný.

²² K problematike analitického verzus folkového modelu primordializmu vid' Brubaker – Loveman - Stamatov, 2004

hypotetických modelov je vyhodnocovaná tak, že ak respondent odpovie, že jedinec spomínaný v otázke je Maďar, tak etnicita je jednoznačne daná výchovou a sám jedinec to zmeniť nemôže. Ak ale opýtaný respondent odpovie, že tento jedinec je Slovák, tak je pre tohto respondenta etnicita pravdepodobne dokonale inštrumentálna. Ďalšie možnosti, ktoré sa budú vyskytovať v týchto odpovediach budú analyzované zvlášť.

Na otvorenú otázku „*Čo pre Vás znamená byť Maďar/Slovák?*“ očakávam čo možno najširšiu paletu odpovedí, no najväčšiu výpovednú hodnotu budú mať, v tomto prípade, odpovede s najväčšou frekvenciou výskytu. Tie nám poskytnú dôležitú informáciu o vlastnom obraze skúmanej skupiny, resp. (spolu s otázkou mierenou na symboly národného povedomia) o tzv. „všednom nacionalizme“ (Šatava, 2009).

Nasledujúca otázka mala zistiť, *aký postoj majú jednotliví respondenti k tej druhej skupine*. Je zrejme, že väčšina respondentov sa bude snažiť odpovedať v najhoršom prípade „neutrálne“. Kto prizná (aj pred sebou), že, takpovediac, „tých druhých nemá rád“? Či už si myslíme, že nejaké negatívne emócie (resp. postoje)²³ sú prítomné, alebo nie, takouto otázkou to neide zistiť. Táto otázka sa nesnaží zistiť polaritu postojov (teda, či sú pozitívne alebo negatívne), ale ich intenzitu. Predpokladám totiž, že ľudia v etnicky zmiešaných oblastiach budú mať tieto pocity voči tým druhým intenzívnejšie (práve kvôli častej konfrontácii) ako ľudia z miest etnicky homogénnejších, ktorí v takomto kontakte nie sú, a teda nepremýšľajú o vzťahu s niekým, s kým vlastne vzťah nemajú, postoj nemusí byť taký znateľný.

Ďalej som sa respondentov pýtal, aké sú pre nich *najdôležitejšie symboly* ich národného cítenia. Cieľom je tie najpočetnejšie podrobiť kvalitatívnej analýze, ale takisto aj tie menej početné, ale niečím zaujímavé.

Na rozdiel od predchádzajúcich otázok, venujúcich sa respondentovmu modelu etnicity, posledná je zameraná na *explicitné vyjadrenie názoru respondenta*. Model reálny a modely explicitný a implicitný kognitívne nemusia byť totožné. Model explicitný je situačne azda najvariabilnejší, inštrumentálny, demonštratívny, kým implicitný vypovedá viac o jadre respondentovho postoja. Napokon tieto modely kognitívne z niečoho vychádzajú. Týmto východiskom je najčastejšie reálna enkulturačná situácia, v ktorej sa jedinec vyskytne, no nemusí sa klásť medzi tieto procesy znak rovnosti. Vyššie spomenuté hypotetické situácie vypovedajú o implicitnom modeli ľudovej sociológie, teda idú do hĺbky toho, ako jedinec etnicitu vníma. No tieto modely, napriek tomu, že sú nesmierne dôležité, nezohrávajú

²³ Napriek tomu, že emócie a vzťah na jednej strane a postoj na strane druhej synonymami nie sú, v kontexte tejto otázky ako synonymá užívané budú, pretože sa predpokladá ich tak silné prepojenie v tomto kontexte, že k takejto zámene dochádzať bez problémov môže. Postoj k tomu druhému národu totiž ovplyvňuje (ak nie dokonca určuje) vzťah s jeho jednotlivými členmi a naopak.

spoločensky až tak významnú úlohu ako modely demonštratívne, teda tie teórie, o ktorých človek tvrdí, že sú správne (oproti teóriám implicitným, ktoré nie sú imperatívom názorovým, ale skôr situačným, nie toho čo si človek myslí, ale ako sa reálne zachová). Tie sa môžu odlišovať, aj keď je treba povedať, že nie zámerne. Nechcem tým tvrdiť, že sa respondent snaží klamať nám mysliac si niečo iné, no pokiaľ sa človek niečím nezaobrá do hĺbky, neznamená tá oblasť preňho tak významné miesto, aby musel mať presne zadefinované jednotlivé pojmy. Preto tieto modely nemajú dôvod byť tvarované, až kým nedosiahnú tak vysokého stupňa homogenity, aby v nich nedochádzalo ku kognitívnej disonancii. Tak napríklad môže jedinec na teoretickú otázku, týkajúcu sa etnicity (v našom prípade je to otázka *Čím je, podľa Vás človek najviac?* nasledovaná štyrmi možnými odpoveďami – *a*) tým, čím sa cíti byť, *b*) tým, akým jazykom rozpráva, *c*) tým, čím sú/boli jeho rodičia a napokon *d*) niečo iné, ako predchádzajúce možnosti²⁴) odpovedať určitým spôsobom, no vyššie spomínanú hypotetickú situáciu (ak by nastala v praxi) by riešil možno inak. Tu očakávam, že napriek tomu, že *asi* v hypotetickej situácii *f*) väčšina respondentov odpovie „Maďar“ (čo znamená obmedzenú, resp. žiadnu inštrumentalitu etnicity v mysli našich respondentov), v otázke obracajúcej sa k explicitnej teórii etnicity bude väčšina respondentov odpovedať, že človek je hlavne tým, čím sa cíti byť.

Napokon záverečnou otázkou bola otázka, ktorá mala dať národnostnú identitu do kontextu *s inými lokálnymi identitami* a ich dôležitosťou. Predpokladám totiž, že ľudia na rozhraní dvoch identít budú inklinovať k lokálnym identitám o etáž vyššie, resp. nižšie o čosi viac, ako jedinci z prostredia homogénneho, čo sa etnickej identity týka. Podobný výskum už u maďarskej menšiny na Slovensku prebehol (Šutaj et. al., 2006), no náš prístup sa v tejto rovine bude mierne odlišovať od spomínanej práce. Tam si totiž autori všímali vzťahy k jednotlivým sociálnym útvarom, nie so zameraním na identity čisto lokálne. Tak sa popri príslušnosti k etniku, identity obyvateľa obce a identity obyvateľa regiónu vyskytli štátne útvary a dokonca druhý národ. Napriek zaujímavým a z pragmatického hľadiska prínosným záverom, ku ktorým spomínaná práca dospela (alebo možno práve kvôli nim), náš výskum sa v tejto otázke obmedzí čisto na lokálne identity. Nie je totiž dôvod na replikáciu nedávno prebehnutého výskumu, no azda ešte existuje niekoľko rovín, ktoré je možné podrobiť skúmaniu. V tejto otázke respondent bol požiadaný, aby zoradil jednotlivé lokálne identity od tej ktorú považuje preňho za najdôležitejšiu až po tú najmenej dôležitú, a to tak, že ich oznámkuje od 1 do 5 (každá z týchto známok sa bude v odpovediach vyskytovať práve raz),

²⁴ Tieto možnosti sú vlastne variantmi faktorov, ktoré sme uvažovali pri hypotetických situáciách

pričom 1 znamená najdôležitejšia, 5 najmenej dôležitá. Otázka potom bude vyhodnocovaná tak, že jednotlivé odpovede budú bodované v každom dotazníku. Najdôležitejšia identita (teda pri ktorej je 1) dostane 5 bodov, menej dôležitá (2) dostane body 4, až najmenej dôležitá (teda 5) dostane jeden bod. Pri každej z týchto lokálnych identít spočítam, akú hodnotu celkovo dosiahli a vydělím počtom respondentov, ktorý tak odpovedali, čím dostanem priemernú hodnotu tejto lokálnej identity na stupnici od 1 (najmenej dôležitá) do 5 (najdôležitejšia)²⁵. Túto hodnotu je potom možné porovnávať s hodnotami ostatných lokálnych identít a teda nám tieto čísla ukážu relatívnu dôležitosť jednotlivých lokálnych identít u našich respondentov. Dotazník končí poďakovaním respondentovi za jeho účasť.

Dotazník je úmyselne usporiadaný tematicky nie za radom, ale prerývané z toho dôvodu, že tak je pre respondenta ťažšie sa dovtípiť o čo v tej ktorej otázke ide (resp. je ťažšie si ju správne asociovať s tou otázkou s ktorou sa asociuje pri vyhodnocovaní) a otázky sú preto zodpovedané pravdivejšie. Eliminuje sa tak možný prípad, kedy by respondent odpovedal na základe potreby odpovedať konzistentne namiesto odpovedania pravdivého.²⁶

5. Vyhodnotenie výsledkov

Hodnotenie je azda dobré začať kritickou perspektívou. Na prosbu ohľadne vyplnenia dotazníku reagovalo²⁷ 55 respondentov z oblasti Medzibodrožia (teda miesta, ktoré sme si pracovne zadefinovali, ako etnicky heterogénnu oblasť), 22 respondentov z Košíc a 10 z Trebišova, spolu 32 respondentov z oblasti definovaných ako etnicky relatívne homogénne. Z toho vyplýva, že spolu je k dispozícii na vyhodnotenie 87 vyplnených dotazníkov. Idealistické prognózy očakávali o niečo väčšiu návratnosť dotazníkov, no ako to býva, výskumná mortalita vie prekvapiť a na začiatku je ťažké predpovedať aké percento z distribuovaných dotazníkov sa vráti. Úlohu jednak zohráva prirodzená výskumná mortalita, prvotná ochota pomôcť, no napokon si človek na vyplnenie dotazníku čas nenájde. Takisto ale môže úlohu zohrávať aj zvolená téma, resp. spôsob zostavenia dotazníku a zvolený výskumný prístup, teda či je na výskume niečo s čím sa respondent nestotožňuje a teda sa nechce na ňom

²⁵ Táto stupnica, na ktorej sa nachádza výsledné hodnotenie má charakter opačný, ako hodnotenie respondentové, teda 1 je najmenej, 5 najviac, pričom respondent hodnotil ako v škole, teda 1 najviac, 5 najmenej. Je tak učinené z praktických príčin. Predpokladám totiž, že respondentom mohol prísť takýto spôsob hodnotenia najbližší, teda azda aj najjednoduchší. Naopak pri stupnici, ktorá vypovedá o dôležitosti sa najlepšie orientuje keď je orientovaná skôr od najmenej-1 po najviac-5. Berie sa tak ohľad ako na respondenta, tak na čitateľa tejto práce.

²⁶ To sa nedeje vedome, ale pod prahom vedomia, takže sa to nedá ošetriť explicitnou výzvou. Nejedná sa takisto o nijakú manipuláciu s respondentom. Ten je oboznámený s cieľom tohto výskumu do dostatočnej miery.

²⁷ Tzn. aj s návratnosťou vyplnených dotazníkov, nie len ochotou ich vyplniť

podieľať, čo ale zisťuje až po obdržaní dotazníku a s jeho oboznámením. V neposlednom rade návratnosť mohla byť ovplyvnená aj dĺžkou dotazníku, na čo som sa snažil brať zreteľ už pri jeho zostavovaní, no je pochopiteľné ak aj tak bol pre niekoho dotazník prídlhý. Už samotná ochota dotazník vyplniť môže čosi vypovedať o respondentovi, no keďže to nebolo cieľom tejto práce, púšťali by sme sa do neistého podniku vágnej výpovednej hodnoty, boli by to len špekulácie. Po príčinách nenávratnosti a ochote na dotazník odpovedať som nepátral.

5.1. Demografické parametre

Ako už bolo spomenuté, dotazník začal so základnými demografickými údajmi a preto z celého vyhodnocovania začína táto práca tiež týmito položkami. Vypovedajú totiž viac o vzorke, ktorej sa celá táto práca venuje. V oblasti Medzibodrožia sa výskumu zúčastnilo 55 respondentov, z toho 45 Maďarov, 8 Slovákov a dvaja respondenti sú českej národnosti. Maďarskú vzorku v tomto prípade tvorili respondenti vo vekovom rozhraní od 19 do 78 rokov, pričom priemer²⁸ tohto výberu činí 44,91²⁹. Na druhej strane slovenská časť vzorky, pochádzajúcej z tohto regiónu je vo vekovom rozhraní 26 - 56 rokov, s vekovým priemerom 43,75 rokov. Z oblastí Košíc a Trebišova dotazník vyplnilo 27 Slovákov vo vekovom rozmedzí 18 – 79 rokov. Aritmetický priemer veku týchto respondentov je 41,07 rokov. Z maďarskej menšiny, žijúcej v týchto oblastiach sa výskumu zúčastnili 4 osoby, ktorých vekové rozhranie je 54 – 70 rokov a ich vekový priemer činí 60 rokov, teda o čosi staršia skupina, ako predchádzajúce tri (vzájomne inak porovnateľné). Jeden respondent (25-ročný) sa hlási k národnosti československej. Vekovú situáciu zprehľadňuje nasledujúca tabuľka, kde M označuje Maďarov, S Slovákov, Č Čechov a ČS Čechoslováka, n je počet a R je vekové rozpätie tej ktorej skupiny.

²⁸ Myslené aritmetický priemer, budeme ho značiť x

²⁹ Všetky čísla v tejto práci sú uvádzané v zaokrúhlených formách na dve desiatinné miesta.

Tabuľka 2: Vekové zloženie respondentov

	Medzibodrožie			Košice, Trebišov		
	<i>M</i>	<i>S</i>	<i>Č</i>	<i>M</i>	<i>S</i>	<i>ČS</i>
n	45	8	2	4	27	1
% ³⁰	81,82	14,55	3,64	12,5	84,38	3,13
x	44,91	43,75	-	60	41,07	-
R	19 - 78	26 - 56	53, 33	54 - 70	18 - 79	25

Náboženská variabilita bola takisto značná, no podľa očakávania najviac bolo reprezentantov katolíckeho vierovyznania³¹, ktorých bolo spolu 48, hneď za nimi nasledovali veriaci reformovanej cirkvi, ktorých bolo 22. Spomedzi iných vierovyznaní mali svoje zastúpenie aj protestanti (hlási sa k nim 5 respondentov), dvaja respondenti sa hlásia všeobecne ku kresťanskej viere, ale medzi odpoveďami sa vyskytol aj budhizmus (dvaja respondenti), dokonca traja svedkovia Jehovovi. Bez vierovyznania je z tejto vzorky 5 ľudí. Nie je našim cieľom zhodnotiť, akú úlohu zohráva región na náboženské cítenie jednotlivca, v dotazníku má táto položka skôr *zohľadniť* vzťah etnicity a náboženstva³². Všimnime si teda rozloženie jednotlivých vierovyznaní v závislosti na národnosti:

Tabuľka 3: Vierovyznanie a národnosť respondentov

	Reformovaná cirkev	Katolícka cirkev	Iné/žiadne vierovyznanie	
Maďari	18	26	5	49
Slováci	2	22	11	35
iná národnosť	2	-	1	3
	22	48	17	N=87

³⁰ Tu uvedené percentá vychádzajú z jednotlivých operacionálnych skupín, teda zvlášť pre oblasť Medzibodrožia, zvlášť pre Košice, Trebišov. Každá z týchto skupín má N=100%.

³¹ Aby nám nevzniklo nežiadúce priveľké množstvo položiek, počítali sa spolu rímski aj grécki katolíci.

³² Nepýtam sa, či etnicita určuje vierovyznanie resp. naopak, resp. či miesto určuje vierovyznanie, alebo vice versa. Napriek zaujímavosti tejto otázky, sa v tejto práci zameriavame na otázky odlišné. Akú úlohu zohráva výchova pri etnickej identifikácii? A akú kontakt s príslušníkmi iných etníc?

Spomeňme ešte početnosť jednotlivých pohlaví v tomto výskume. Výskumu sa zúčastnilo 58 žien a 29 mužov, pričom z oblasti Medzibodrožia to bolo 32 žien maďarskej národnosti, 7 žien národnosti slovenskej a 2 ženy národnosti českej. Mužov bolo 13 maďarskej a jeden slovenskej národnosti. Z Košíc a Trebišova bolo 17 žien slovenskej národnosti, z tejto oblasti ale nie je žiadna respondentka národnosti maďarskej alebo inej. Muži sú desiati slovenskej národnosti, štyria maďarskej a jeden respondent uviedol ako národnosť československú.

Tabuľka 4: Pohlavie respondentov

	Medzibodrožie			Košice, Trebišov			
	<i>Maďari</i>	<i>Slováci</i>	<i>iní</i>	<i>Maďari</i>	<i>Slováci</i>	<i>iní</i>	
ženy	32	7	2	-	17	-	58
muži	13	1	-	4	10	1	29
	45	8	2	4	27	1	87

5.2. Prostredie respondentov

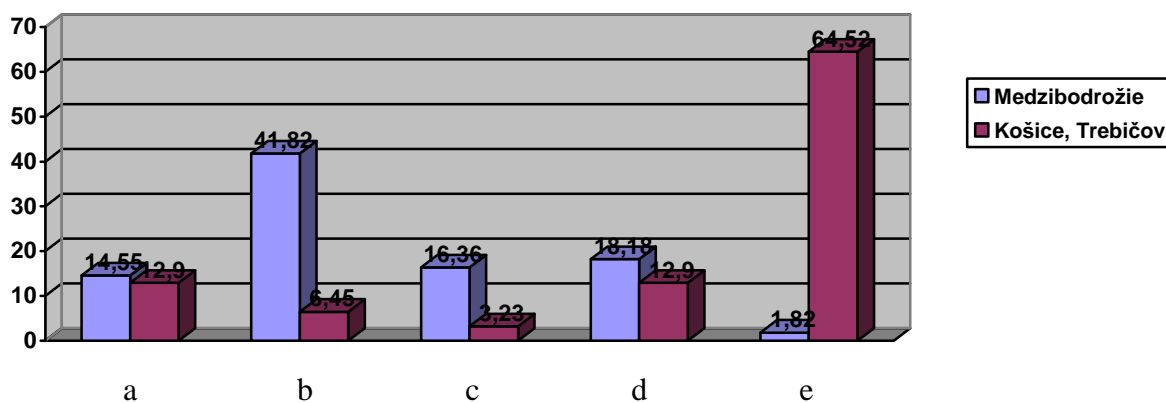
Zmyslom tejto skupiny otázok bolo zistiť, ako vyzerajú etnické prostredia našich respondentov. Porovnané boli opäť dve skupiny, a síce väčšinovo slovenské etnicky v podstate homogénne prostredia Košíc a Trebišova, a na druhej strane skôr maďarské, no relatívne etnicky heterogénne prostredie. Šlo o to zistiť, v akom jazyku boli respondenti vzdelávaní, akým jazykom sa rozprávajú so svojimi blízkymi, akej národnosti títo blízki sú nakoľko ovládajú jazyk národnosti, do ktorej nepatria.

Z dát získaných dotazníkmi vyplynulo, že z 55 respondentov v Medzibodroží 24 študovalo čisto v maďarskom jazyku (čo činí 43,64 % tejto skupiny), 21 ľudí (38,18 %) v jazyku slovenskom, čo sú porovnateľné čísla. Ostatní majú vzdelanie buď zmiešané (tzn. jeden stupeň v inom jazyku ako druhý), tých bolo 5 (9,1 %), alebo v inom jazyku (dvaja respondenti v jazyku českom). V tomto prípade chýba odpoveď troch respondentov. V oblasti Košíc a Trebišova boli tieto čísla, podľa očakávaní, diametrálne odlišné. 29 z 32 respondentov študovalo v slovenskom jazyku, to znamená 90,63 % z celkového počtu respondentov v týchto oblastiach odpovedajúcich. Ostatní traja (9,37 %) boli vzdelávaní v oboch jazykoch. zjavná je v oblasti Medzibodrožia tendencia viesť mladých ľudí k ovládaniu oboch jazykov. To môžeme vidieť, ak s uvedomíme, že takmer 77 % tunajších ľudí sa hlási k maďarskej

menšine, ale takmer rovnaká vzorka respondentov študovala v jazyku slovenskom ako v maďarskom. Napokon jeden z respondentov do toho vniesol trochu svetla, keď mi vysvetlil, že aj napriek tomu, že jeho deti neovládajú slovenčinu a rozprávajú len po Maďarsky, chce ich dať na slovenskú školu práve kvôli tomu, aby sa Slovenčinu naučili. Ďalší respondent v inej otázke („Čo pre Vás znamená byť Maďar/Slovák?“) napísal, že je hrdý na to, že ovláda dva jazyky, čo je, myslím si, príznačné pre ľudí tohto regiónu. Táto tendencia viesť deti k bilingvizmu sa tu javí byť rozšírená, čomu nasvedčujú aj čísla z tohto výskumu. Je ale možné proti tomuto argumentu vzniesť námietku kvôli reprezentatívnosti vzorky. Skutočne, ak by bol robený výskum zameriavajúci sa čisto na túto problematiku, bolo by azda efektívnejšie zistiť pomery školstva na tomto území. Našou prioritou ale bolo zistiť ako boli vzdelávaní naši respondenti, a to v rámci doplnenia obrazu prostredia, v ktorom žijú (resp. žili).

S týmto problémom súvisí aj znalosť ovládania jazyka skupiny, do ktorej respondent nepatrí. Na túto otázku si odpovedajúci mohol zvoliť jednu z piatich variant odpovedí. Tie sa orientovali hlavne na hovorenú formu. Výsledky je najlepšie vidno v nasledujúcej tabuľke:

Graf 1: Podiel ovládania jazyka skupiny, do ktorej respondent nepatrí (v %)

Tu *a* znamená, že respondent ovláda jazyk skupiny, do ktorej nepatrí *na nerozoznanie s rodenými hovoriacimi*, *b veľmi dobre, ale je to poznať na prízvuku*, *c dobre, dohovorím sa*, *d ak je to nevyhnutné, dokážem popísať, čo potrebujem, ale málo*, *e nerozprávam tým jazykom vôbec*. Z tohto grafu je patrné, že ľudia žijúci v Medzibodroží ovládajú priemerne lepšie jazyk toho druhého národa ako respondenti z relatívne homogénnych oblastí. Iba jediný respondent z heterogénnej oblasti odpovedal, že ten druhý jazyk neovláda vôbec (respondent maďarskej národnosti, ktorý teda neovláda Slovenčinu), no túto odpoveď uviedlo až 64,52% respondentov z Košíc a Trebišova (teda dvadsiati). Tí s týmto jazykom nie sú konfrontovaní

do takej miery, aby mali potrebu sa ho naučiť. Tých necelých 13%, ktorí v tejto oblasti zaškrtili odpoveď *a*, sú tí štyria respondenti maďarskej národnosti z týchto oblastí. V etnicky heterogénnejšom prostredí, ako vidno, sa odpovede kumulujú zhruba rovnomerne okolo odpovede *b*. Vyvstáva teda otázka, či je tento jav je spôsobený heterogenitou prostredia, alebo tým, že tunajší ľudia skrátka cítia potrebu ovládať jazyk krajiny, v ktorej žijú³³. Odpoveď by mohli naznačovať nemaďarskí respondenti z tejto oblasti. Z ôsmich Slovákov, žijúcich na tomto území, ktorí boli súčasťou tohto výskumu, štyria uviedli, že ovládajú jazyk etnika, do ktorého nepatria (teda maďarčinu) na nerozoznanie s rodenými hovoriacimi a o jedného človeka menej uviedlo, že ovládajú maďarčinu veľmi dobre, ale je to poznať na prízvuku. Z ostatných odpovedí len jeden respondent uviedol, že sa dohovoria. Z dvoch tu žijúcich českých respondentov, jeden hovorí po maďarsky veľmi dobre a druhý sa dohovoria. Z týchto údajov vyplýva, že primárnou príčinou miestneho bilingvizmu nie potreba ovládať reč krajiny, v ktorej jedinec žije (aj keď aj takáto tendencia sa zdá byť z uvedených príkladov prítomná), ale hlavne adaptácia na miestne etnicky heterogénne prostredie. Tieto údaje len potvrdzujú, čo sa zdá byť zrejmé, a síce to, že ak sa teda stretnú dvaja ľudia rôznych národností (v našom prípade Slovák a Maďar), tak pravdepodobnosť, že si budú rozumieť narastá v prípade, že aspoň jeden z nich je z pásma hraníc týchto kultúr.

Už vieme aká je znalosť ľudí „toho druhého jazyka“ u respondentov. Táto znalosť nám ale nič nehovorí o jazykových doménach a o tom, v ktorej je užívaný aký jazyk. Dá sa tušiť, ako táto situácia vyzerá v Košiciach a Trebišove. S kamarátmi a blízkymi naši respondenti maďarčinu neužívajú vôbec, Slovenčinu užívajú v 94,88 %. V zbytku prípadov sa používa najčastejšie angličtina. Doma maďarčinu Košičania a Trebišovčania užívajú o čosi viac, a síce 5,97 % ich domácej komunikácie v tomto jazyku prebieha. Po slovensky doma hovoria tu opýtaní v 92,42 % prípadoch. Ostáva zhruba 1,6 % prípadov, kedy sa doma užíva iný ako spomenuté jazyky. Oproti tomu, respondenti z Horného Medzibodrožia medzi známymi užívajú v 74,83 prípadoch zo 100 maďarčinu, slovenčina sa používa v ostatných 25,17-tich percentách prípadov. V práci sa používa zhruba v dvoch tretinách (66,4%) maďarčina, z jednej tretiny (33,6) slovenčina. Doma sa rozprávajú v 89,37 percentách po maďarsky. Slovenčina tvorí, podľa tohto výskumu 10,44 % komunikácie miestnych ľudí.

³³ Dokladajú to výpovede dvoch respondentiek z tejto oblasti, oboch maďarskej národnosti, v rámci odpovedí na otázku „Ak je otec Maďar a matka Slovenka, spolu žijú na Slovensku, ale doma sa rozprávajú po maďarsky, čím je, podľa Vás, ich dieťa?“ Jedna odpovedala „má maďarskú národnosť, ale neodsudzuje ani jeden národ a ovláda obidva jazyky na 100%“, čo je jasná požiadavka bilingvizmu. Druhá k tejto otázke píše „dieťa vie po maďarsky aj po slovensky, človek čím viac jazykov vie, tým je viac človekom“. Aj tu vidíme dôraz na ovládanie oboch jazykov, s ktorými je jedinec v kontakte.

V ostatných 0,19 percentách sa používa jazyk ešte iný. Rozloženie počtov percent u jednotlivých respondentov nie je obzvlášť zaujímavé. To by mohlo nastať jedine v prípade, kedy sa pohybuje niekde nie ďaleko od stredu percentuálnej škály (teda 50%), v našom prípade jediným takýmto prípadom je užívanie jazyka v práci u Medzibodrožanov. Tu však nebadat' extrémne tendencie (že by boli tieto čísla dané častým striedaním mnohopercentuálnych a málopercentuálnych hodnôt). Z toho sa dá usudzovať, že väčšina zamestnancov v tomto regióne v práci používa obidva jazyky, nie je tomu teda tak (vo väčšine prípadov), že by bola na niektorých pozíciách v tomto regióne používaná len slovenčina, alebo len maďarčina.

V tomto prípade je dôležité podotknúť, že otázka zisťujúca užívanie jazyka v doméne komunikácie s kamarátmi a známymi, bola buď pre respondentov ťažko zodpovedateľná (čo nepredpokladám), alebo nastala nejaká metodická chyba pri zbere dát. Tou by mohlo byť splynutie tejto domény v dotazníku so zadaním otázky. Je možné, že nebola priestorovo dostatočne oddelená a takisto v kontraste s ostatnými doménami (ktoré sú jednoslovné, táto je dlhšia) mohlo dôjsť k jej ľahkému prehliadnutiu, výsledkom čoho bolo, že na túto otázku zodpovedalo iba 16 respondentov z Košíc a Trebišova (50 % z celkového počtu tu vyplnených dotazníkov) a 6 respondentov z Medzibodrožia (10,91 %!), čo je zavinené asi ešte väčšou chybovosťou maďarskej verzie dotazníkov. Preto sú tieto čísla len veľmi orientačné.

Tabuľka 5: Pomer užitia jednotlivých jazykov v jednotlivých doménach (v %)

doména	jazyk	Medzibodrožie	Košice, Trebišov
Domov	maďarčina	89,37	5,97
	slovenčina	10,44	92,42
Práca	maďarčina	66,4	6,67
	slovenčina	33,6	84,84
Spoločnosť priateľov a blízkych	maďarčina	74,83	0
	slovenčina	25,17	94,88

Čo sa etnickej príslušnosti najbližších ľudí týka, v Medzibodroží má 83,64% respondentov rovnakú národnosť ako ich matky, 7,27% má národnosť odlišnú. Zvláštnu skupinu tvorili respondenti, ktorí nevedeli povedať ktorú z tých dvoch národností má ich matka, resp. kládli dôraz na rovnomerné používanie jazyka, namiesto na národnosť. To nastalo v tomto výskume u troch ľudí (5,46%). Dvaja národnosť matky neuviedli. Rovnakú

národnosť ako otec má 76,36 % respondentov, odlišnú 12,73%, štyria respondenti (7,27%) uviedli národnosť obojakú, nevyjadrili sa opäť dvaja. Manžela alebo manželku má 44 respondentov. Z nich 33 (75% vydatých/ženatých) rovnakej národnosti ako sú sami, siedmi majú partnera odlišnej národnosti (15,91%), obojakú (resp. bližšie nezistenú) národnosť majú štyria partneri našich respondentov (9,09%). 32 respondentov uviedlo, že ich deti majú rovnakú národnosť, ako je tá ich (84,21% z respondentov, ktorí majú deti), dvaja majú deti s odlišnou národnosťou (5,26%), štyria uviedli, že ich deti majú „obojakú“ etnickú identitu (10,53%). Z iných dôležitých ľudí (desiatich, spomenutých našimi respondentmi) boli ôsmi rovnakej národnosti, dvaja národnosti odlišnej. V porovnaní s týmito údajmi, v Košiciach a Trebišove zdieľa 87,5% respondentov národnosť so svojou matkou. Odlišnú národnosť, ako ich matky, majú iba dvaja respondenti. Národnosť na pomedzí dvoch národov má jeden respondent a údaje o rodičoch jedného respondenta nie sú k dispozícii. Rovnakú národnosť ako otec má 93,75% respondentov z tejto oblasti. Vlastne len jeden respondent uviedol otca s obojakou identitou, už spomenutý jeden respondent nič neuviedol. Manžela alebo manželku má 20 respondentov, z toho 15 respondentov (teda 75% vydatých/ženatých) má partnera rovnakej národnosti ako je on sám. Partnera odlišnej národnosti majú iba štyria respondenti (20%) a jeden respondent udáva partnera s identitou oboch národov. Z v dotazníku spomenutých dvadsiatich detí, 18 je rovnakej národnosti, ako rodič vyplňajúci tento dotazník (t.j. 90%), dvaja respondenti uviedli deti odlišnej národnosti než ich vlastnej (10%). Z ďalších dôležitých ľudí 13 je rovnakej národnosti (teda 81,25%), traja sú národnosti odlišnej (18,75%).

Tabuľka 6: Národnostné zloženie najbližšieho okolia respondentov³⁴

	rovnaká		odlišná		„obojaká“ ³⁵		bez údajov	
	<i>M</i> ³⁶	<i>K, T</i> ³⁷	<i>M</i>	<i>K, T</i>	<i>M</i>	<i>K, T</i>	<i>M</i>	<i>K, T</i>
matka	46	28	4	2	3	1	2	1
%	83,64	87,5	7,27	6,25	5,46	3,13	3,64	3,13
otec	42	30	7	0	4	1	2	1
%	76,36	93,75	12,73		7,27	3,13	3,64	3,13
manžel/ka	33	15	7	4	4	1	11	12
%	60	46,88	12,73	12,5	7,27	3,13	20	37,5
deti	32	18	2	2	4	-	-	-
%	84,21	90	5,26	10	10,53			
Iný dôležitý človek %	8	13	2	3	-	-	-	-
	80	81,25	20	18,75				

Z týchto čísel je patrné, že v Hornom Medzobodroží má väčší podiel ľudí za partnera človeka s inou etnickou príslušnosťou (v tejto otázke reprezentovaní nie len údajmi o partnerovi, ale naznačujú to aj údaje o rodičoch respondentov). To poukazuje na fakt, že v tejto spoločnosti, kde sa dve kultúry stretávajú, nedochádza k nejakej výraznejšej endogamii (ak vôbec nejakej³⁸). Ďalším zaujímavým úkazom je v etnicky heterogénnom prostredí nepatrne vyšší výskyt ľudí, o ktorých sa respondent vyjadril, že sú z polovice Maďari, z polovice Slováci, ako v prostredí etnicky homogénnom. Aj keď to nemožno dosť spoľahlivo tvrdiť na základe získaných údajov (predsa len respondentov takto odpovedajúcich bolo na štatisticky opodstatnené tvrdenie príliš málo, napokon aj percentuálny rozdiel týchto

³⁴ Percentuálne hodnoty vždy vychádzajú zo známych dát danej oblasti. To znamená, že ak, napríklad, z oblasti Medzibodrožia 20 respondentov spomína svoje deti, tak percentá sa počítajú z tejto skupiny dvadsiatich detí, nie z celkového počtu 55 respondentov tejto vzorky. Matka, otec a manžel/manželka majú zvláštnu kolónku „bez údajov“, takže percentuálne počty vychádzajú u týchto skupín z celkového počtu 55 respondentov. Zdá sa nám totiž tento spôsob organizácie dát najvýpovednejší možný.

³⁵ Som si vedomý, že niečo ako „obojaká národnosť“ je operacionálne aj reálne dosť ťažko uchopiteľný pojem. Do tejto kategórie sú zaradení ľudia, o ktorých národnosti nám respondent nepodal správu, no napísal, že hovoria v 50% po maďarsky a v 50% po slovensky. To buď znamená, že sám nevie, k akej národnosti sa tento človek hlási, alebo si respondent nevšimol, že je požadovaný nie len jazyk, ale aj národnosť tej ktorej osoby. Skôr sa prikláňam k prvej možnosti, no je to len domnienka.

³⁶ Medzibodrožie

³⁷ Košice, Trebišov

³⁸ Zdôrazňujem zrejme: to, že sa v tomto prípade nepotvrdila endogamia neznamená, že tu nie je prítomná. Je z našich dát nezistená, tzn. buď naozaj nie je, alebo to nemožno z našich dát spoznať. Jedine opačný prípad by bol jednoznačne výpovedný, a síce keby sa potvrdila. Toto tvrdenie sa zakladá na Popperovskej koncepcii falzifikácie.

nepatrných vzoriek nebol výrazný), je zaujímavý fakt, že sa vôbec takáto informácia objavila (či už v jednom, alebo druhom prostredí).

5.3. Hypotetické situácie, kognitívny model etnicity

V Košiciach a Trebišove, podľa tejto otázky, ak sú jej metodologické predpoklady správne, za určujúci faktor pri vzniku etnicity u toho ktorého jedinca je jazyk. Týmto spôsobom odpovedalo 15 z 32 respondentov (teda 46,88%). Druhou najpočetnejšou skupinou boli odpovede kladúce dôraz na krajinu, v ktorej človek vyrastá. Takýchto odpovedí bolo 9 (28,13 všetkých odpovedajúcich). Pohlavie rodiča, ako determinantu etnicity nepovažuje žiaden z košických ani trebišovských respondentov. Zaujímavé sú ale v tomto prípade odpovede siedmich respondentov, ktorí v troch odpovediach zo štyroch spomínali národnosť jednu a v ostatnom jednom prípade národnosť druhú, pričom štyria spomenuli viackrát národnosť vlastnú, traja národnosť cudziu (teda tú, ku ktorej sa sami nehlásia). Tento zaujímavý jav mi osvetlila jedna respondentka, ktorá popísala jej spôsob vyplňania dotazníku. Tá vravela, že tak nečinila na základe nijakých logických operácií, ale predstavila si danú situáciu a potom odpovedala na základe *pocitu* aký z toho mala. Tak odpovedala trikrát spomenúc vlastnú národnosť, pretože, ako neskôr vysvetlila, stačí, že v niekom vidí kus vlastnej identity (teda akoby potenciál k vlastnej skupine) a považuje ho za človeka vlastnej skupiny. Ľudia odpovedajúci opačne (čiže trikrát uvádzajúc národnosť odlišnú od tej vlastnej), teda analogicky by mohli byť motivovaný práve opačnou tendenciou, teda nepovažovať za člena vlastnej skupiny jedinca, ak je možnosť akýchkoľvek sporov o jeho národnosti³⁹. Jeden respondent v prvých dvoch prípadoch prisúdil jedincovi maďarskú národnosť, v ostatných dvoch národnosť slovenskú, v čom je ťažko hľadať nejaký vzorec. Čo ho viedlo k tomuto spôsobu odpovedí, ťažko povedať. V Medzibodroží sa takisto vyskytlo niekoľko zaujímavých odpovedí. Z týchto modelov vyplynulo, že 52,73% respondentov (teda 29 z 55), čo je nepatrne viac ako v predchádzajúcej oblasti, považuje jazyk za základný prvok vytvárania etnicity človeka. Podobne ako v prechádzajúcej oblasti, spomedzi týchto činiteľov, ktoré vplývajú na to, za koho je človek považovaný, bola na druhom mieste krajina, kde človek

³⁹ Tu môžeme hovoriť o koncepte anomálií, vychádzajúci z diela M. Douglasovej (Douglas, 2001). Jedná sa o teóriu, hovoriacu o zachovaní stávajúceho poriadku (teda kategórii nim vytvorenými) tým, že sa budú zachovávať ostré hranice týchto kategórií. Tak každý člen jednej alebo druhej kategórie musí ostať „čistý“, tj. nepochybniteľne zaradený, akoby nekontaminovaný kategóriou inou. Eriksen túto myšlienku aplikuje práve na teóriu etnicity (Eriksen, 2007). Aj keď nemožno náš prípad s tým trinidadským, ktorý uvádza Eriksen porovnávať v intenzite v akej sa odohráva, ani so spôsobom vysporiadania sa s takýmto modelom, možno azda tvrdiť, že sa jedná o rovnaký mentálny model sám.

vyrastá. Túto variantu preferuje 14,55% respondentov opýtaných v etnicky heterogénnom prostredí (teda 8 ľudí z 55). Trikrát jednu národnosť uviedlo 8 respondentov, z toho vlastnú štyria⁴⁰ (7,27% z celkového počtu tu odpovedajúcich) a piati národnosť, ku ktorej sa sami nehlásia (9,09). V tomto prípade sú zaujímavé odpovede štyroch respondentov (7,27%), ktoré naznačujú, že by mohla byť etnicita dedená patrilineárne. Z týchto štyroch respondentov toto explicitne uvádzajú dvaja, u ostatných dvoch je to patrné iba zo vzorca ich odpovedí. Čo za tým hľadať mi dodatočne osvetlil jeden z respondentov (je ale dôležité dodať, že to nebol žiaden z týchto štyroch, ktorí túto možnosť uvádzajú). Podľa jeho slov, v tomto regióne je relatívne silná patrilinearita vo viacerých oblastiach (aj keď v poslednej dobe stráca na svojej sile). Jednou z týchto oblastí je aj sociálna identifikácia. Najpatrnejšie je to, podľa tohto informátora, na vierovyznaní. Deti sú v tomto regióne krstené vo vierovyznaní, ktoré má ich otec. Podobne by to, podľa týchto slov, malo byť aj s dedením etnicity v niektorých domácnostiach, čo by vysvetľovalo výskyt týchto štyroch odpovedí. Zaujímavé v kontexte vyššie uvedených dát je, že v tomto regióne je to matka, ktorá má skôr rovnakú národnosť ako deti (pripomínam, že to nastalo u 83,64% prípadov z 55), u otcov je toto percento o čosi nižšie (76,36%). Tento rozpor v dátach sa dá vysvetliť viacerými spôsobmi⁴¹. Jeden respondent uviedol naopak ako určujúci činiteľ etnicitu matky. Podobne ďalší sa obracal smerom k matke, ale nie k jej etnicite, ale tento respondent tvrdil, že dieťa je takej národnosti, akým jazykom rozpráva k matke. Veľmi konkrétne, no o to zaujímavejšie vyjadrenie. Iný respondent z tohto regiónu, naopak, tvrdí, že to, akej národnosti dieťa, závisí od toho, akým jazykom rozpráva jeho otec. Táto otázka ostala dvoma respondentami nevyplnená.

Tabuľka 7: Pre respondentov rozhodujúce faktory, ovplyvňujúce etnicitu jedinca

	otec	matka	krajina	jazyk	3-krát vlastný	3-krát odlišný	žiadne/ iné
Medzibodrožie	4	1	8	29	4	5	4
%	7,27	1,82	14,55	52,73	7,27	9,09	7,27
Košice,	0	0	9	15	4	3	1
Trebišov %			28,13	46,88	12,5	9,38	3,13

⁴⁰ Z týchto štyroch respondentov, jeden odpovedal na prvú situáciu, že spomínaný jedinec by bol Slovák, v ostatných troch prípadoch uviedol, že jedinec je Maďar. Odpovede tohto respondenta je naozaj ťažko interpretovať.

⁴¹ Možnosti sú v zásade dve. Buď príliš nízky počet respondentov skreslil dáta (takéto skreslenie sa ale zdá nepravdepodobné), alebo deklarovaná tradícia dediť etnicitu po otcovi (ktorá, ako uviedol informátor a ako aj čiastočne vyplýva z dotazníkov, by mala ešte aspoň z časti fungovať) je len v povedomí, no v praxi sa už k tomu prikláňa relatívne menej ľudí.

Ďalšie dve otázky mali zistiť, či si respondent myslí, že je etnicita vrodená, alebo získaná výchovou, a takisto nakoľko je táto etnicita manipulovateľná zo strany subjektu. V Medzibodroží z 55-tich respondentov 27 (49,09%) odpovedalo tak, že národnosť závisí až od výchovy, teda nie je vrodená, ale v 30. roku života (v dotazníku uvedená modelová situácia) už si ju jedinec zmeniť nemôže. Traja respondenti (5,46%) sa vyjadrili, že podľa ich názoru bude jedinec z modelovej situácie e) mať národnosť biologických rodičov, teda sa z toho dá odvodzovať, že podľa týchto respondentov je etnická príslušnosť vrodená. Tí takisto odpovedali, že v 30. roku si jedinec už národnosť zmeniť nemôže. Zmenu národnosti tomuto jedincovi prisúdil jediný respondent, ktorý si ale zároveň myslí, že je národnosť vrodená. To sa dá vysvetliť tak, že sa človek s nejakou národnosťou narodí, ale je potom na ňom, či si túto národnosť ponechá, alebo ju vymení za inú. Siedmi (12,73%) si myslia, že to závisí od ďalších okolností, traja (5,46%) kladú dôraz na pocit jedinca. Napriek tomu, že by sa ďalšie názory dali zaradiť do už spomenutých skupín (napríklad respondenti kladúci v tejto otázke dôraz na krajinu, kde hypotetická adoptívna rodina žije, alebo na jazyk, akým jedinec rozpráva by sa zaradili na základe formulácie otázky do kategórie „výchova“), mohlo by takéto zovšeobecnenie zasiahnuť niektoré zaujímavé údaje. Tak napríklad traja respondenti sa explicitne v tejto otázke (napriek tomu, že nie je stavaná ako výzva k takýmto kategóriám) obracajú k jazyku a dokonca ôsmi (čo je 14,55% všetkých respondentov z tejto oblasti) ku krajine. Traja respondenti na túto otázku neodpovedali. V ostatných lokalitách, kde tento výskum prebiehal (teda v Košiciach a Trebišove) respondenti na tieto otázky odpovedali následovne. Z tu odpovedajúcich 32 respondentov si 22 (teda 68,75%) myslí, že národnosť jedinca nadobudne až výchovou (v modelovej situácii reprezentovanou adoptívnymi rodičmi), ale v dospelosti už túto identitu nemožno zmeniť. Podobne aj v etnicky heterogénnej oblasti si toto myslela väčšina respondentov, no v menšom percentuálnom zastúpení. Ďalší štyria respondenti (tu to znamená 12,5% z celkového počtu), zdá sa, inklinujú skôr k predstave etnicity ako vrodenej kvality, ktorá sa v dospelosti meniť nedá. Na okolnosti sa odvolal jeden respondent. Štyria (12,5%) sa explicitne odvolávajú na krajinu, kde jedinec vyrastá. Z celkového počtu 32 ľudí chýba na túto otázku odpoveď jedného respondenta.

Tabuľka 8: Aký charakter má etnicita v modeloch respondentov na základe dát získaných pomocou hypotetických modelových situácií, podľa Gill-Whitovej metódy

eticita	získaná, nezmeniteľná	vrodená, nezmeniteľná	Vrodená, zmeniteľná	Závisí od okolností (kraj, jazyk, ...)	Bez odpovede
Medzibodrožie	27	3	1	21	3
%	49,09	5,46	1,82	38,18	5,46
Košice, Trebišov %	22 68,75	4 12,5	0	5 15,63	1 3,13

Na základe práve prezentovaných dát možno tvrdiť, že etnicita je vnímaná respondentmi z oboch skúmaných oblastí podobne. V obidvoch oblastiach totiž kladú respondenti dôraz na jazyk ako determinant, určujúci národnosť jedinca, aj keď je treba poukázať na mierne vyššie percentuálne zastúpenie tejto odpovedi v Medzibodroží. Menej respondentov (ale predsa len významné percento) v oboch skupinách považuje v tomto ohľade za kľúčový aspekt krajinu, v ktorej daný jedinec žije. Tu zase trochu väčšie percentuálne zastúpenie dosahujú etnicky relatívne homogénne oblasti. Tieto rozdiely môžu byť spôsobené rozdielnou homogenitou, resp. heterogenitou prostredia, no nezdá sa to byť úkaz zvlášť štatisticky významný. V kontexte týchto otázok sa ukázalo niekoľko odpovedí z Medzibodrožia ako zaujímavých, pretože takéto odpovede sa v etnicky homogénnych regiónoch nevyskytli, a to tie týkajúce sa dedenia etnicity patrilineárnou cestou. To ale azda nemožno považovať za následok kontaktu týchto dvoch kultúr, ale skôr za tradíciu, ktorá v tomto regióne ešte stále čiastočne pretrváva. Takisto zaujímavé môže byť porovnanie vnímania vrodenej/získanej etnicity, resp. jej inštrumentality v oboch oblastiach. Obe oblasti majú spoločné to, že v oboch prevláda názor, že národnosť je získaná, ale v dospelosti sa už nedá meniť, no rozdielne je percentuálne zastúpenie tohto názoru v oboch oblastiach. V Košiciach a Trebišove je zastúpený skoro o 20% väčším podielom respondentov. V Medzibodroží respondenti viac špecifikovali podmienky, ktorá ovplyvňujú výsledok takejto hypotetickej situácie (ako pocit jedinca, jazyk, ktorý používa, krajina, v ktorej žije alebo bližšie nešpecifikované faktory) ako v ostatných oblastiach. To môže byť interpretované ako väčšia citlivosť na detaily pri posudzovaní etnicity. Je napokon celkom možné, že táto citlivosť je výsledkom kontaktu etník, pretože v takom prostredí je jedinec viac konfrontovaný s etnicitou, a teda je nútený vytvoriť si presnejší a na detaily citlivejší model etnicity.

S touto problematikou, ako som už spomenul, súvisí potenciálna konvergencia, resp. divergencia odpovedí na hypotetické situácie, zisťujúce implicitnú teóriu etnicity, s teóriami povedzme explicitnými, v tomto výskume zastúpenými otázkou *Čím z nasledujúcich možností je, podľa Vás, človek najviac?* (respondent vyberal zo štyroch možností). V Košiciach a Trebišove z 32 respondentov 29 odpovedalo, že je tým, čím sa cíti byť. Túto odpoveď tak zvolilo 90,63% z týchto respondentov. Iba dvaja respondenti odpovedali, že človek je hlavne tým, čím sú jeho rodičia, resp. predkovia (6,25%). Jeden respondent si myslí, že to závisí od jazyka (3,13%). V Medzibodroží bola situácia, podľa údajov získaných na základe zberu dát tohto výskumu nesmierne podobná predchádzajúcemu územiu. 49 z 55 respondentov odpovedalo, že človek je hlavne tým, čím sa cíti byť (89,09%), traja považujú za najdôležitejší faktor pôvod rodičov (5,46%) a napokon dvaja sa prikláňajú k jazyku. Jeden respondent z tejto oblasti neodpovedal. Možnosť vyjadriť ešte iné ako spomenuté kritériá, nevyužil žiaden z respondentov v oboch oblastiach.

Keď si porovnáme posledné spomenuté čísla s odpoveďami na hypotetické situácie e) a f), tak vidíme, že väčšina všetkých (tzn. 87-mich) respondentov deklaruje možnosť človeka si identitu zvoliť (tých je celkovo 78, takže 89,66%), no z predošlých dát vyplýva, že len oveľa menšie percento týchto respondentov by v reálnej situácii túto možnosť v skutočnosti uplatnilo (27 respondentov, teda 31,04% zo všetkých opýtaných; tento údaj reprezentuje v Tabuľke 8 3.a 4. stĺpec). Ostatní si myslia, že etnická identita sa nedá celkom dobre meniť (to si myslí 56 respondentov, teda 64,37%; v Tabuľke 8 sú to respondenti v 1. a 2. stĺpci). Oproti tomu len ôsmi respondenti (9,2%) otvorene priznávajú, že podľa nich je dôležitý iný faktor ako je vôľa jedinca. Túto situáciu lepšie ozrejní nasledujúca tabuľka:

Tabuľka 9: Odpovede na otázky zamerané na explicitný model v pomere k modelu implicitnému⁴²

	Etnicita nevoliteľná	Etnicita voliteľná
Implicitný/situačný model	56	27
%	64,37	31,04
Explicitný/demonštratívny model %	8	78
	9,2	89,66

Tieto dáta (resp. ich zoradenie a interpretácia) neporovnávajú dve skupiny ľudí (pretože výsledky sú podobné v oboch), ale poukazujú na odlišnosť toho, čo si ľudia myslia

⁴² Súčet respondentov v tejto tabuľke je menší, ako 87, pretože tu nie sú započítaní respondenti neodpovedajúci na tú ktorú otázku. Percentá sú brané z celkového počtu 87 a teda ani ich súčet v tejto tabuľke nie je 100.

od toho, ako sa v skutočnosti pravdepodobne zachovajú. Dôsledkom tohto zistenia je potreba diferenciácie týchto dvoch modusov ľudových modelov etnicity a takisto dôraz na metodologickú odlišnosť ich výskumu. Tieto závery si ale vyžadujú ešte dôraznejší prístup (azda výskum, ktorý sa bude zameriavať len na túto oblasť), ktorý by mohol byť niekedy v budúcnosti témou azda samostatnej práce.

5.4. Vnímanie etnicity – zameranie na symboly a význam skupinovej identity

Dve otázky, ktorých vyhodnoteniu sa budeme venovať v tejto podkapitole, majú k sebe nesmierne blízko, dôkazom čoho je aj fakt, že mnohé z odpovedí sa vyskytovali pri oboch otázkach⁴³. Napriek vzájomnej podobe odpovedí je ale potrebné rozlíšiť ich význam. V prvom prípade (*Čo pre Vás znamená byť Maďar/Slovák?*) sa snažím zistiť konotáciu, emocionálny postoj, dôležitosť etnicity v živote jedinca, pričom druhá otázka (*Aké sú pre Vás najdôležitejšie symboly Vášho národného cítenia?*) pátra po symboloch, ktoré túto etnicitu akoby vytvárajú, sprostredkujú, udržujú a napokon aj reprodukovujú. Je teda rozdiel, ak niekto k otázke *Čo pre Vás znamená byť Maďar/Slovák?* napíše jazyk a to isté potom napíše k druhej otázke. V prvom prípade je to práve jazyk, čo vníma ako to, čo ho odlišuje od ľudí, hlásiacich sa k inej etnickej skupine. A je to tiež jazyk, ktorý preňho najlepšie symbolizuje jeho etnickú príslušnosť (čo potvrdí v druhej otázke). No nie vždy, ako sa ukázalo pri výskume, táto otázka hovorí to isté v oboch prípadoch. Skutočne mnohí pochopili otázku prvú, ako otázku pýtajúcu sa na respondentové pocity. Aj to ako respondenti chápu ktorú otázku o niečom vypovedá. Vyskytlo sa aj niekoľko takých respondentov, ktorí na prvú otázku odpovedali a na druhú nie. Je možné si toto interpretovať tak, že si títo respondenti mysleli, že sa pýtam na to isté, no inou formou. V každom prípade, tieto otázky, napriek tomu koľko úskalí bolo možné badať pri ich formulácii a napokon aj vyhodnocovaní, sa zdajú byť prínosné práve vďaka výzve respondenta odpovedať na niečo, nad čím sa, podľa jedného z nich, bežne nezamýšľa.

Pre najviac respondentov z oblastí, ktoré sme si zdefinovali ako etnicky relatívne homogénne, najväčší podiel ľudí uviedol, že pre nich ich národnosť znamená hlavne príslušnosť (10 respondentov, teda 31,25% z celkového počtu tu žijúcich). O polovicu menej ľudí odpovedalo, že pre nich ich národnosť znamená jazyk (5 respondentov je 15,63%), rovnaký počet je na svoju národnosť pyšný. Zaujímavým faktom je, že z piatich respondentov, uvádzajúcich, že sú na svoju národnosť pyšní, sú traja Maďari, teda členovia menšiny. Pre

⁴³ Pripomínam, že tieto otázky boli otvorené, takže respondent mal väčšiu slobodu do jej významu projektovať vlastné modely a intencie.

siedmich z opýtaných 32 respondentov ich národnosť neznamená nič (teda 21,88%). Dvaja respondenti tu uviedli historické osobnosti a kultúru. Po jednom sa vyskytovali odpovede pokora, pracovitosť, hymna, krajina, hodnoty, tradície, spôsob výchovy a postoje. Na túto otázku neodpovedalo 7 respondentov, teda 21,88%.

V oblasti etnicky heterogénnej naproti tomu respondenti najčastejšie odpovedali, že sa cítia hrdí na svoju národnosť. Tak odpovedali dvadsiati, teda 36,36% tunajších respondentov. Druhou najpočetnejšou odpoveďou zdieľa ale už len 7 respondentov, čo je oproti predchádzajúcim dvadsiatim zaujímavý skok, ktorý len podtrhuje štatistický význam prvej z uvedených odpovedí. Tí odpovedali, že pre nich národnosť neznamená nič, resp. že pre nich to znamená v prvom rade byť človekom (chápem to teda, ako kategóriu, ktorej neprikladajú veľký význam). Pre piatich (9,09%) ich národnosť znamená príslušnosť, rovnaký počet vidí význam etnicity v ich jazyku. V tomto regióne sú, podľa môjho názoru, mimoriadne zaujímavé odpovede štyroch respondentov, pre ktorých znamená národnosť predovšetkým pocit menšiny. Jeden z týchto respondentov doslova napísal: „Niekedy vytvára ťažkosti byť Maďarom.“ Traja respondenti (5,46%) sa cítia šťastní, ďalší traja uviedli dejiny, rovnaký počet vidí vo svojej národnosti samostatnosť. Vyskytli sa aj také odpovede ako láska k zemi, zmiešané pocity, občianstvo, vedomie, príroda, pýcha na jazyk, ale tiež jazdecko (všetky po jednom respondentovi). Na túto otázku neodpovedalo 8 ľudí, čo je 14,55% z celkového počtu tu opýtaných.

Z týchto odpovedí je vidno, že na mieste, kde sa obe národnosti bežne stretávajú sú ľudia na svoju národnosť oveľa hrdší ako tí z oblasti etnicky relatívne homogénnej (tam z piatich na národnosť hrdých respondentov traja patria k maďarskej menšine). Toto zistenie je v podstate v súlade so zisteniami Šutaja a jeho kolegov (Šutaj et. al., 2006), ktorí takisto zistili, že na Slovensku žijúci Maďari sú na svoju národnosť značne hrdí. Napriek tomu, že ich cieľová skupina je operacionalizovaná inak ako cieľové skupiny v tejto práci⁴⁴, zdá sa, že skupina v spomínanej práci (teda maďarská menšina) a skupina respondentov z oblasti s relatívne heterogénnou štruktúrou, čo sa etnicity týka, teda jednou zo skupín tejto práce, môžu byť v mnohých ohľadoch stotožňované, o čom svedčí aj podobnosť výsledkov oboch výskumov. Je teda možné stotožniť túto oblasť s maďarskou menšinou? Nemyslím si, že by takéto zjednodušenie bolo na mieste. Skupiny v tejto práci boli vyčlenené na základe regiónu, výsledkom čoho sa v tejto skupine, pochádzajúcej z Medzibodrožia sa vyskytlo 8 Slovákov

⁴⁴ Skúmali vyslovene maďarskú menšinu, pokým v tejto práci porovnávame oblasť relatívne homogénnu s relatívne heterogénnou oblasťou, ktorá je reprezentovaná práve oblasťou, kde maďarsky rozprávajúce obyvateľstvo činí viac ako polovicu obyvateľstva.

(čo je 14,55% respondentov z tohto územia) a dvaja Česi. Tieto vzorky sa nedajú len tak zaradiť k spomínanej menšine. Naša cieľová skupina teda nie je totožná s cieľovou skupinou spomínaného výskumu, aj keď by tomu výsledky mohli nasvedčovať. To totiž neodporuje hlavnej myšlienke tejto práce, a síce, že etnické prostredie jedinca je to, čo ovplyvňuje jeho vnímanie etnicity v prvom rade. Tak v prípade, že spomínaní autori skúmali maďarskú menšinu, tak vyberali v podstate z respondentov, ktorí pochádzajú z etnicky zmiešaného prostredia⁴⁵. Je teda možné, že sa tieto odpovede v niektorých parametroch zhodujú a dokonca, že táto zhoda nie je náhodná.

Čo sa zisťovania pre respondentov dôležitých symbolov národnej identity týka, v Medzibodroží najčastejšie opýtaní uviedli národnú vlajku, resp. odpoveď podobnú (napríklad národnú trikolóru⁴⁶). Takto odpovedalo 9 respondentov, to znamená 16,34% z celkového počtu 55. Druhou najpočetnejšou bola hymna, ktorú spomenulo 6 respondentov (10,91). Rovnaký počet opýtaných spomenul ako dôležitý symbol svojej národnej identity domov. Podobnú odpoveď, a to rodinu, uviedli štyria respondenti (7,27%). Takisto štyria uviedli ako dôležitý symbol jazyk. Toto je ďalšia položka, ktorá sa zhoduje s vyššie spomínaným výskumom (Šutaj et. al., 2006). Národné piesne sú dôležité pre troch respondentov (5,46%), dvaja spomenuli svätoštefanskú korunu (3,64%). Raz sa vyskytli spolužitie, chlieb, cirkev (túto odpoveď uviedol respondent, hlásiaci sa ku svedkom Jehovovým), história, kultúra, ľudová tvorba alebo Turul⁴⁷. Zaujímavá je tu obzvlášť odpoveď jedného z respondentov. Ten ako symbol napísal dejiny, ale dodal, že „veľa území Slovenska patrilo Maďarsku⁴⁸“. Je tu teda povedomie maďarských dejín, ako zlatá doba je videné obdobie Uhorska. Bez odpovede vrátilo dotazník 18 respondentov, teda 32,73% z tu žijúcich respondentov, čo znamená pre túto otázku nesmiernu výskumnú mortalitu.

Na etnicky relatívne homogénnom území, kde prevažuje slovenské obyvateľstvo, boli najdôležitejším symbolom ľudové tradície a zvyky. Tak odpovedalo 9 z 32 respondentov, teda

⁴⁵ Uvedomujem si, že vzorka z výskumu Šutaja et al (2006) bola z rôznych miest, a síce aj miest, kde Maďari tvoria značnú časť obyvateľstva, no podľa sčítania ľudu v roku 2001 (dostupný na www.portal.statistics.sk), na území celého Slovenska nie je ani jeden okres, v ktorom by maďarská menšina presahovala 83,34% obyvateľstva. Aj keď je možné sa pýtať, ako je to na úrovni obcí, zdá sa predsa len nepravdepodobné, aby autori spomínanej práce vyberali prevážne z obcí, ktoré sú obývané prakticky homogénne maďarským obyvateľstvom (pri popise vzorky tento údaj neuvádzajú). Ak aj by boli, na druhej strane, vyberaní z etnicky homogénnych slovenských oblastí, tieto údaje by boli azda podobné údajom respondentov z etnicky zmiešaných oblastí (takmer určite by boli odlišné od odpovedí respondentov väčšinového etnika z miesta etnicky relatívne homogénneho), pretože rovnako ako oni, sú konfrontovaní v každodennom živote so svojou etnicitou.

⁴⁶ Myslené maďarskú, tzn. zeleno-bielo-červenú.

⁴⁷ Turul je mýtický vták, ktorý, podľa legendy, priviedol maďarské kmene do strednej Európy. Je maďarským štátnym symbolom.

⁴⁸ Pojem *Maďarsko* je v tomto prípade problematický. Respondent, vyplňajúci v maďarčine maďarský variant dotazníku, totiž použil slovo *Magyarország*, čo v preklade znamená ako Maďarsko, tak Uhorsko.

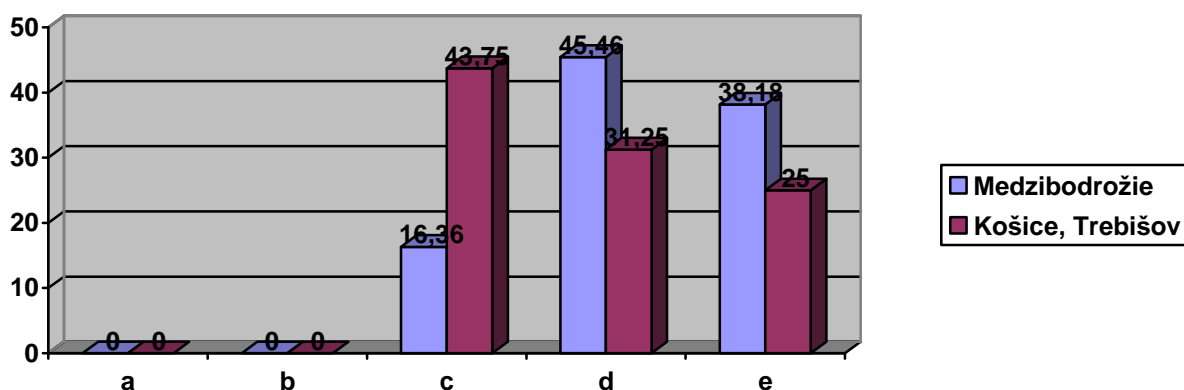
28,13%. Iba o jedného menej si spomenulo na jazyk (teda 25%). Odpoveď všeobecnejšiu, a síce že najdôležitejším symbolom ich národnostnej identity je kultúra, zvolili štyria ľudia, čo znamená 12,5% z danej vzorky. Vlajka, história, dokonca šport boli spomenuté po trikrát (teda každú z týchto položiek uviedlo 9,38% respondentov), dvaja ako odpoveď zvolili zem (6,26%). Po jednej odpovedi sa vyskytli rodné mesto, symbióza, hymna, postoje, ale takisto bryndza a obyčajný človek. Posledná zo spomenutých odpovedí by mohla byť interpretovaná ako odklonenie dôrazu od symbolov, resp. poukázanie na ich relatívnu nedôležitosť pre tohto respondenta. Na otázku tu neodpovedalo 10 respondentov, čo znamená 31,25% celej výskumnej vzorky v tejto oblasti získanej.

Spomedzi týchto odpovedí je azda najzaujímavejší fakt, že sa tu nevyskytuje ani raz odpoveď tak často uvádzaná v Medzibodroží, a síce domov, resp. odpovede jemu blízke. Ak by sme k nim započítali napríklad rodinu, čo nepredstavuje až také zovšeobecnenie, tak odpovede tohto druhu by boli najčastejšie sa vyskytujúce v tejto oblasti (ak by sme zlúčili spomínané dve skupiny do jednej, tak by táto odpoveď bola relevantná pre desiatich respondentov, teda 18,19% respondentov). Za istý variant možno považovať odpoveď „rodné mesto“ (ktorá sa vyskytla raz), no nie je to odpoveď na rovnakej distančnej rovine. Predsa len rodina a domov sú odpovede o čosi intímnejšie, osobnejšie. Napokon ak by sme aj tak chceli túto možnosť priradiť k vyššie spomínaným, aj tak percentuálny rozdiel tejto odpovede v tejto oblasti (teda 3,13%) v porovnaní s výskytom takto zvolenej odpovede v Medzibodroží (18,19%) je nesmierne markantný, obzvlášť, ak si uvedomíme, že táto otázka bola položená v otvorenej forme, teda respondenti nevyberali z výskumníkom dopredu zvolených možných odpovedí. To znamená, že táto odpoveď napadla nezanedbateľnému množstvu nezávisle na sebe dotazník vyplňajúcich respondentov. Je to teda symbol, ktorý v tunajšom prostredí požíva značnej dôležitosti. Oproti tomu v druhej oblasti nemôžeme posúdiť, či tomu tak skutočne je alebo nie, no výsledky tohto výskumu ukazujú, že asi pravdepodobne nie. To ale ešte nepotvrďuje to, že by etnická homogenita/heterogenita skutočne ovplyvňovala odpovedanie v tejto otázke (aspoň v tomto druhu odpovedí). Táto rozdielnosť v odpovediach mohla vzniknúť vplyvom toho (a k tejto variante sa skôr prikláňam), že väčšina respondentov, pochádzajúcich z etnicky zmiešaného prostredia, sú z vidieka, resp. menšieho mesta (Kráľovský Chlmec), pokým respondenti z etnicky relatívne homogénneho prostredia boli takmer výhradne z Trebišova a Košíc, teda miest väčších, ako najväčšie mesto predošlej oblasti.

5.5. Vplyv vzájomného kontaktu medzi členmi etník na intenzitu ich postoja k sebe navzájom

Podľa vyššie spomenutých predpokladov, nikto z 87-mich respondentov neuviedol, že by mal negatívny vzťah k príslušníkom národnosti, ku ktorej sám nepatrí (túto možnosť reprezentovali v našom prípade možnosti „veľmi negatívny“ a „skôr negatívny“). Z 32 respondentov z Košíc a Trebišova, ktorí boli ochotní dotazník vyplniť 19 uviedlo, že majú k „tým druhým“ vzťah neutrálny (je ich 59,38%). Skôr pozitívny vzťah má 10 respondentov, čo je 31,25% z tu opýtaných. Ôsmi majú vzťah veľmi pozitívny (25%). Z Medzibodrožia zaškrtilo 9 respondentov v tejto otázke odpoveď „neutrálne“. Zo všetkých respondentov z Medzibodrožia to je 16,36%. Veľmi dobre s ľuďmi inej skupiny vychádza 25 respondentov, teda 45,46% opýtaných. Napokon veľmi pozitívny vzťah k nim má 21 respondentov, čo je 38,18%. Distribúciu jednotlivých odpovedí vyjasňuje nasledujúci graf.

Graf 2: Vzťah respondentov k členom etnika, ku ktorému sami nepatria (v %)

Tu *a* znamená *veľmi negatívny*, *b* *skôr negatívny*, *c* *neutrálny*, *d* *skôr pozitívny* a napokon *e* *veľmi pozitívny*. Z grafu je badať, že u respondentov z etnicky relatívne homogénneho prostredia je narastajúca tendencia od veľmi pozitívneho smerom k neutrálnemu vzťahu, kde je relatívna početnosť týchto respondentov vôbec najvyššia. Inak tomu je v oblasti etnicky relatívne heterogénnej, kde sa odpovede kumulujú okolo postoja „skôr pozitívny“. Tieto rôzne tendencie u týchto dvoch skupín ukazujú, že homogenity/heterogenita má vplyv na intenzitu vzťahu k druhej skupine. Heterogénne prostredie spôsobuje intenzívnejší vzťah, radikálnejší postoj jedinca voči skupine, ku ktorej nepatrí. Inak je tomu v homogénnom prostredí, kde je tento postoj neutrálnejší. Tento záver azda ešte posiluje fakt, že ani jeden

zo štyroch respondentov hlásiacich sa k maďarskej národnosti z etnicky homogénneho prostredia neuviedol, že by mal vzťah neutrálny (dvaja uviedli skôr pozitívny, dvaja veľmi pozitívny). Ich situácia je v tomto podobná situácii ľudí v etnicky zmiešanej oblasti (ak nie ešte silnejšia ako tam) v tom, že sú konfrontovaní s ľuďmi inej národnosti v každodennom živote a na ich model etnicity sú teda kladené vyššie nároky, ako na ľudí z ich okolia.

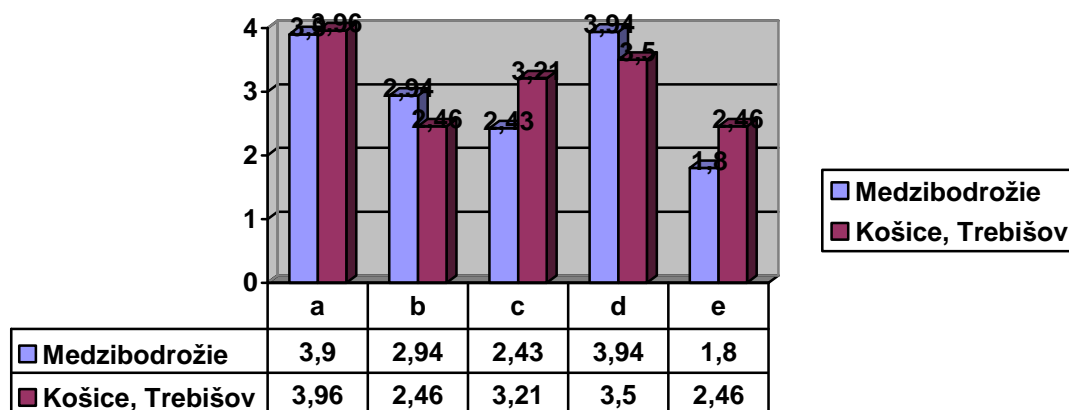
5.6. Rozdielnosť vo vnímaní lokálnych identít

Posledná otázka, zameraná na rôzne úrovne lokálnych identít, mala ukázať ako sa ľudia pravidelne konfrontovaní s inou národnosťou s týmto stretom vyrovnávajú. Buď je ich národné cítenie týmto ešte posilnené, pretože si národnosť viac uvedomujú, alebo prestanú vidieť význam v tom, aby u ľudí národnosť rozlišovali a jej význam tak prevezme iná lokálna identita. Z výsledkov tohto výskumu vzišli nasledovné dáta.

V oblasti, ktorú sme si pracovne zadefinovali ako etnicky relatívne homogénnu sa respondenti najviac cítia byť obyvateľom obce. Táto možnosť tu dosiahla priemernej hodnoty 3,96 (keďže odpovedí bolo 5, tak z 5). Menej ako obyvateľom obce sa títo respondenti cítia byť príslušníkmi národa (priemerná hodnota bola v tomto prípade 3,5). V poradí tretia z lokálnych identít skončila identita „východniar“ (3,21). Na štvrtom a piatom mieste sú s rovnakou priemernou hodnotou (2,46) obyvateľ regiónu a Európan.

V oblasti etnicky heterogénnej sa situácia nepochybne líši od tej predchádzajúcej. Najviac sa tu respondenti cítia byť príslušníkmi národa, pričom priemerná hodnota, ktorú táto odpoveď dosahovala je 3,94. O čosi menej sú tunajší ľudia obyvateľmi obce (3,9). Po týchto dvoch lokálnych identitách nasledovala identita „obyvateľ regiónu“ (2,94). Východniarmi sa cítia byť až na štvrtom mieste (2,43), menej dôležitá je už len identita Európan (1,8). Pre prehľadnejšiu orientáciu nasleduje tabuľka.

Graf 3: Priemerné hodnoty lokálnych identít, dosiahnuté v Medzibodroží a v Košiciach a Trebišove (od 1 do 5)

Tu *a* je *obyvateľ obce*, *b* *obyvateľ regiónu*, *c* *východniar* (keďže sa tento výskum uskutočnil len v oblasti východného Slovenska iná možnosť, okrem prisťahovaných ľudí, nebola myslená), *d* *príslušník národa* a napokon *e* *Európan*. Z tohto grafu je patrné, že v Medzibodroží lokálna identita je tým slabšia, o čom extenzívnejšiu sa jedná skupinu, s ktorou sa má jedinec identifikovať. To platí až na jedinú, a síce nesmierne dôležitú výnimku, a tou je práve národnosť, ktorá je z pomedzi všetkých lokálnych identít v tomto regióne najsilnejšia. Neplatí teda, že by kontakt oslaboval národnostné cítenie v prospech iných lokálnych identít, ba práve naopak. Táto identita je tu ešte silnejšia. Je silnejšia ako v oblastiach etnicky relatívne homogénnych, teda v Košiciach a Trebišove, kde nie len že je slabšia ako v prvej z menovaných oblastí (teda že priemerná hodnota tejto lokálnej identity je slabšia ako v prvej skupine), ale dokonca nie je ani najdôležitejšou z lokálnych identít v tomto regióne. Ľudia sa tu cítia v prvom rade ako obyvatelia obce, až potom nasleduje národnosť. Významný je tu tiež pocit „východniara“. Ten je v Medzibodroží relatívne slabý azda preto, že tento spôsob identifikácie je prekrytý národnosťou. Zjednodušene povedané, títo ľudia vnímajúc rozdiely medzi Slovákom a Maďarom (s ktorým sú konfrontovaní denne), rozdiely medzi východniarom a obyvateľom inej časti Slovenska vidia ako relatívne zanedbateľné. Je to pre nich (ako dokladá graf) len ďalšou úrovňou lokálnej identity, ktorá stojí medzi úrovňou regionálnou a národnou. Napokon väčšia hrdosť je u nich badateľná aj z na význam národnosti zameranej otázky⁴⁹.

⁴⁹ Vid' vyššie.

Záverom tejto kapitoly je dôležité podotknúť, že v mnohých prípadoch nie je jednoznačné určiť, k akej národnosti sa ten ktorý respondent radí. Kolónka národnosť väčšinou obsahuje jedno slovo, no zdá sa, že nie vždy ostatné odpovede zodpovedajú tomu, že sa ten ktorý človek cíti práve tak a nie inak. Aspoň odpovede respondentov v našom etnicky heterogénnom prostredí to naznačujú. Príkladom je slovenský respondent uvádzajúci, že je Slovák, ale rodičov má oboch Maďarov (hovoriacich len po maďarsky), podobne jeho manželka aj dieťa sú Maďari užívajúci len tento jazyk. Doma teda rozpráva len po maďarsky. Ďalším, hádam ešte zaujímavejším príkladom je žena, ktorá v kolónke „národnosť“ najskôr napísala „szlovák“, to následne preškrtila a nad to napísala „magyar“. Nebude azda možné dozvedieť sa skutočné pohnútky, ktoré túto respondentku k tomu viedli⁵⁰, no môžeme sa domnievať, že to súviselo s nejednoznačnosťou odpovede. Podobné tendencie možno badať aj u ďalších respondentov. K otázke „Čo pre Vás znamená byť Maďar/Slovák?“, dvaja respondenti napísali „som Slovák, ale mám maďarskú národnosť“. Ako interpretovať takýto odkaz? Je tým myslené občan SR maďarskej národnosti? Alebo vnímajú títo ľudia hranicu medzi príslušnosťami niektorej z národnosti inak? Zjavne najdôležitejším atribútom národnosti pre ľudí tejto oblasti je jazyk. To vyplynulo z otázok hypotetických modelov, ale aj symbolov. Avšak väčšina tu žijúcich ľudí ovláda obidva jazyky. Takisto mnoho ľudí má rodičov rôznej národnosti. Niektorí Slováci používajú takmer výhradne maďarčinu. Zaujímavé je tiež sledovať, ktorú jazykovú verziu dotazníku si vzali ľudia akej národnosti, pretože mali slobodnú voľbu. Stalo sa, že z 55 respondentov si 11 (20%) vzalo dotazník v inom jazyku, akú uviedli národnosť. Azda najdemonštratívnejšou ukázkou je odpoveď jedného z respondentov z tejto etnicky heterogénnej oblasti, ktorý na otázku, čo preňho znamená byť Slovákom, odpovedal „*Mám zmiešané pocity, ale ja sa skôr cítim byť Slovákom.*“ Tieto aj ďalšie fakty naznačujú, že by mohla byť pre ľudí v tejto oblasti hranica medzi etnickými identitami o čosi menej jednoznačná, ako v oblastiach etnicky homogénnych. Táto hranica je akoby priepustnejšia (čomu napovedajú aj odpovede na otázky hypotetických situácií *e* a *f*, ale takisto napríklad väčšia variabilita odpovedí na otázky hypotetických situácií *a-d*, čo naznačuje nejednoznačnosť, azda i väčšiu voľnosť získavania etnickej identity). To ale neznamená, že by ľudia z tejto heterogénnej oblasti mali, čo sa týka identity takpovediac „menej jasno“, ako ľudia z oblasti etnicky homogénnej. Naopak. Sú zo svojou identitou konfrontovaní častejšie, je teda na nich vytvorený väčší nápor na vytvorenie si fungujúceho modelu identity. Nepreukázalo sa, že by ľudia z tejto oblasti uprednostňovali lokálnu identitu

⁵⁰ To z etických dôvodov. V úvode dotazníka, ako som už uviedol, som respondentom prisľúbil ich anonymitu a zaviazal som sa, že údaje, ktoré mi poskytnú nepoužijem na ich spätné dohľadanie.

iných úrovní, naopak, národnosť je pre nich viac ako pre ľudí z Košíc a Trebišova, podľa tohto výskumu sú na ňu aj viac hrdí.

6. Stručná sumarizácia výsledkov, získaných empirickým výskumom

Táto práca je zameraná na komparáciu dvoch skupín, jednu tvoria respondenti, ktorí pochádzajú z oblasti etnicky relatívne homogénnej. Tú v tomto výskume predstavujú respondenti pochádzajúci z okresov Košice a Trebišov. Na strane druhej sú respondenti, ktorí sú akoby na pomedzí medzi dvoma národmi, Maďarmi a Slovákmi, v tejto práci reprezentovaní oblasťou Horné Medzibodrožie. Príslušníci oboch týchto národov tu žijú vedľa seba, čo by podľa záverov Bartha (1969), ale aj ďalších autorov (napríklad Brubaker – Loveman - Stamatov, 2004) malo mať zásadný vplyv na ich vnímanie etnicity. Toto je pole na ktoré sa zameriava táto práca.

Prvé zo záverov výskumu neprekvapujú, a síce, že sa v oblastiach etnicky heterogénnych používa (aj jedným človekom) viac jazykov, čo závisí od komunikačných domén v ktorej sa práve jedinec nachádza. Maďarčina z veľkej časti prevažuje doma i medzi blízkymi, no v práci sa zhruba z dvoch tretín používa Maďarčina a z jednej tretiny Slovenčina. V etnicky homogénnom prostredí samozrejme v každej z týchto domén dominuje jazyk väčšiny, teda Slovenčina.

Ďalší záver, takisto nie prekvapivý, no pre ďalšiu interpretáciu nevyhnutný je, že v mieste, kde tieto národy žijú vedľa seba je bežné ovládanie oboch jazykov. Oproti tomu v mieste homogénnom takýto bilingvizmus nie je.

Ďalšie závery sú už o čosi zaujímavejšie. Vyplýva z nich totiž, že v mieste etnicky heterogénnom sa objavuje o čosi viac zmiešaných párov, a teda sa nezdá, že by tu bola prítomná etnická endogamia. Ešte zaujímavejší je výskyt blízkych príbuzných respondentov, o ktorých sa nevedeli vyjadriť, či sú Slováci, alebo Maďari. Napísali teda o nich, že sú spolovice jedni a spolovice druhí.

K zaujímavému záveru dospel tento výskum v otázkach implicitného modelu etnicity u respondentov, resp. jej porovnaním s modelom explicitným (teda deklarovaným). V hypotetických otázkach, týkajúcich sa určenia kľúčových kritérií pri určovaní etnicity (národnosti) druhého človeka (ako jazyk, krajina pôvodu, predkovia a podobne) sa ukazujú podobné tendencie v oboch skúmaných oblastiach (u oboch je na prvom mieste jazyk, za ním nasleduje krajina pôvodu), takisto sú podobné názory respondentov z oboch oblastí na otázku primordializmu, alebo inštrumentalizmu etnicity (väčšina respondentov považuje etnicitu za

následok výchovy, ale neskôr sa, podľa nich, s ňou nedá úplne voľne manipulovať). Zaujímavý je rozpor týchto, implicitných, pre respondentov teoretických dát s dátami explicitnými, deklaratívnymi. V oboch oblastiach totiž respondenti na priamu otázku, čím človek je (na výber boli možnosti tým, čím sa cíti byť, tým, odkiaľ prichádza, tým akým jazykom rozpráva a pod.) odpovedali, že tým, čím sa cíti byť, čo ale nezodpovedá výsledkom predchádzajúcim (a síce, že etnicita nie je celkom inštrumentálna). Tento zaujímavý rozpor v odpovediach v oboch oblastiach, je možné interpretovať tak, že model toho, čomu tu hovorím „explicitná teória etnicity respondenta“ môže fungovať ako samostatný modul, nezávisle od jeho „teórie implicitnej“. V prvej spomínanej azda hrá rolu aj prevládajúca konvencia.

Otázky spomínané v predošlom odstavci ale takisto poukázali na jednu zaujímavú odlišnosť medzi odpoveďami v etnicky relatívne homogénnom prostredí a prostredí etnicky relatívne heterogénnom, a síce, že v etnicky heterogénnom prostredí sa napriek podobnej distribúcii najfrekvencovanejších faktorov, určujúcich etnicitu, vyskytovala významne väčšia variabilita odpovedí, ako v oblasti ostatnej. To môže svedčiť o citlivejšom (resp. precíznejšom) vnímaní etnicity ľudí v etnicky heterogénnom prostredí, zapríčinenom práve každodenným kontaktom s členmi druhého etnika.

Z ďalších otázok vyplynulo, že ľudia z etnicky rozmanitejšieho prostredia sú na svoju národnosť viac hrdí, ako ľudia z regiónu homogénnejšieho. To napokon potvrdili aj závery, vyplývajúce z otázky, zisťujúcej intenzitu jednotlivých lokálnych identít respondenta. V heterogénnej oblasti je najintenzívnejšou identitou národnosť, ostatné identity, čím sú regionálne na vyššej úrovni, postupne slabnú (teda ich poradie je obec, región, východné Slovensko, Európa). Oproti tomu respondenti z etnicky homogénnych oblastí sa cítia byť v prvom rade obyvateľmi obce, až potom členmi národa. Dôležitú úlohu tu zohráva takisto identita „východniara“, ktorá v heterogénnej oblasti nie je taká silná. To je azda preto, že táto regionálna identita sa nachádza akoby v tieni národnosti (pretože v týchto končinách nie je taká markantná).

Zo symbolov národnej identity oboch skupín respondenti najčastejšie uvádzajú jazyk, či ľudové tradície. Zaujímavý (v tejto otázke azda jediný početne významný rozdiel) je častý výskyt symbolu rodiny, resp. domova v etnicky heterogénnejšej oblasti, no v homogénnej oblasti tento symbol úplne chýba. To ale môže byť skôr dôsledok veľkosti obcí, z ktorých respondenti pochádzajú ako konfrontácie etník.

Napokon posledným záverom, ku ktorému táto práca dospela, bolo zistenie, že ľudia, žijúci v etnicky heterogénnejšom prostredí, prežívajú vzťah k ľuďom etnika, ku ktorému nepatria s väčšou intenzitou.

7. Diskusia

Kritika dát a jej komparácia s inými prácami a výskumami bola podaná v priebehu práce, aby tá tak nestratila svoju homogenitu, a preto v tejto kapitole tieto potenciálne sporné miesta len v krátkosti zhrniem.

Jedným z faktorov, ktoré mohli ovplyvniť dáta tejto práce je nevelký počet respondentov. Tých bolo napokon 55 z jednej oblasti a 32 z oblasti druhej, čo je štatisticky azda nie príliš významná vzorka. Oproti tomu sa bádateľom z inej práce (Šutaj et. al. 2006) podarilo zohnať respondentov maďarskej národnosti 160. Ich práca sa ale vzťahovala na populáciu celej maďarskej menšiny na Slovensku, táto práca sa sústredila iba na oblasť Horného Medzibodrožia. Pre tieto dôvody čísla v tejto práci uvádzané sú čisto orientačné. Ťažko spoľahlivo tvrdiť, že distribúcia jednotlivých skúmaných znakov zodpovedá distribúcii dát v tejto práci, no pripomínam, že to cieľom tejto práce nebolo. Dôvod prečo sa vôbec v tejto práci tieto percentuálne distribúcie uvádzajú je ten, aby bolo demonštrované, že ten ktorý jav nie je výnimočný, že sa s ním môžeme v danej populácii bežne stretnúť a takisto pre porovnanie tejto „bežnosti“ s „bežnosťou“ skupiny inej. Ako je snád' patrné, dôraz som sa snažil klásť na kvalitatívne údaje v dotazníkoch a vyvodzovať závery na základe porovnávania kvalitatívnou metódou, spomenutou v kapitole tejto problematike sa venujúcej.

Napokon výsledky tejto práce nie sú nijak v rozpore so závermi, ku ktorým došli Šutaj et. al. (2006). Je ale potrebné pripomenúť fakt, že naše cieľové skupiny, napriek tomu, že sa prekrývajú, nie sú totožné. Spomínaná práca porovnáva skupinu Slovákov so skupinou Maďarov. Táto práca porovnáva respondentov všetkých národností, ktorí žijú v lokalite, kde sa tieto národnosti v dennom kontakte bežne stretávajú, so skupinou respondentov, pochádzajúcich z prostredia, kde majú možnosť sa stretnúť väčšinou len s členmi vlastného etnika. Závery, napriek týmto rozdielom oboch prác, môžu byť do značnej miery zhodné, pretože práve v spomínanej práci skúmaná skupina na Slovensku žijúcich Maďarov, sa pohybuje väčšinou v etnicky heterogénnom prostredí. Odlišnosťou sú ale práve dáta v tejto práci, získané od ľudí inej ako maďarskej národnosti, ktorí žijú v etnicky heterogénnom prostredí a ľudí národnosti maďarskej, žijúcich v oblasti, ktorá je skôr etnicky homogénna.

K ešte väčšiemu štatistickému skresleniu dát mohlo dôjsť v otázke jazykových domén a jazykov v nich užívaných, konkrétne v doméne priateľov a blízkych. Na túto otázku zodpovedalo prekvapujúco málo respondentov, čo mohlo nastať dôsledkom technickej chyby pri zostavovaní dotazníka (zadanie tejto podotázky sa nachádzalo tesne pod otázkou, čo mohlo zapríčiniť, že mnoho respondentov túto podotázku skrátka prehliadlo). Napriek tejto chybe sú údaje tu získané výpovedné aspoň v niečom. Poukazujú totiž na tendenciu toho, či jednotlivec je zameraný v tejto doméne väčšinou na jeden jazyk, alebo či tieto jazyky v rámci domény strieda.

Niektorými respondentmi mi bola vytknutá takisto otázka zameraná na symboly a význam národnosti v živote respondenta. Výčitka sa týkala náročnosti, resp. abstraktnosti otázky, takže na ňu mnohí odpovedať nevedeli. Napriek tomu, ale tí čo odpovedali poskytli údaje nesmierne zaujímavé a cenné. Napokon v tejto otázke kvantita zohráva rolu ešte menej výpovednú ako v otázkach iných. Čo sa týka „trápenia respondenta“, ten tým, že sa dobrovoľne podujal dotazník vyplňať, samozrejme vedel, že nemá žiadnu povinnosť voči výskumníkovi odpovedať na otázku, ktorá mu príde ťažká. Tak napokon urobilo aj mnoho respondentov, čo je pochopiteľné.

Snáď posledným faktorom, ktorý mohol ovplyvniť výsledky výskumu, je rozdielna veľkosť obcí, z ktorých respondenti pochádzajú. Košice a Trebišov (teda mestá, odkiaľ pochádza celá skupina respondentov, zastupujúcich oblasť etnicky relatívne homogénnu) sú totiž mesta väčšie ako najväčšie mesto v oblasti Medzibodrožia, ktorým je Kráľovský Chlmec (teda miesto, ktorého respondenti tvorili skupinu etnicky heterogénnej oblasti). Tento fakt bol braný do úvahy po celú dobu vyhodnocovania výskumných dát, a na príhodných miestach (resp. miestach, ktoré sa zdali byť príhodné), kde by tento fakt mohol, podľa názorov autora, byť výsledok ovplyvňujúcou okolnosťou, bol spomenutý a jeho význam zvažovaný.

8. Záver

Snahou tejto práce v konečnom dôsledku bolo poukázať na fakt, že to, čo do veľkej miery ovplyvní našu vzájomnú komunikáciu a vzťahy nie je samotná národnosť druhých ľudí, ale to ako túto národnosť vidíme u nich my sami. Toto videnie národnosti, resp. etnicity si človek nevymyslí, ale je k tomu naučený od prvých významných ľudí vo svojom okolí, a napokon tento obraz etnicity sa mení v závislosti na potrebách v priebehu života. Ak si uvedomíme túto dôležitosť, tak budeme schopní viesť ďalšie generácie k vzájomnej tolerancii tak, aby bol kontakt medzi ľuďmi rôznych národností bez konfliktu. Tak im budeme môcť

ukázať, že odlišní predsa len v niečom sme, ale to nie je prekážkou v tom, aby sme spolu mohli plnohodnotne komunikovať a nadväzovať pozitívny vzťah, ale naopak, odlišnosť je tá krása, ktorá nás obohatí poznaním niečoho iného. Toto poznanie je napokon oslobodzujúce, pretože vzájomná tolerancia a rešpekt iného znamená nemať z jeho odlišnosti strach. Myslím si, že takúto symbiózu je dobre vidieť práve v oblastiach, kde žijú ľudia rôznych národností spolu, vedľa seba. Na záver tejto práce im teda ďakujem za to, že boli ochotní sa podeliť o kúsok ich videnia sveta, a síce o to, ako vyzerá z ich pohľadu etnická identita.

Bibliografia:

ALLPORT, G. W.: *The Nature of Prejudice*. Reading, MA : Addison-Wesley Pub. Co., 1954

ANDERSON, B.: *Představy společnosti (Úvahy o původu a šíření nacionalizmu)*. Karolinum, Praha, 2008

BAHENSKÝ, F.: *Etnicita v historické perspektivě (Prolegomena ke vzniku, vývoji a proměně etnické kolektivní identity)*. Etnologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i, Praha, 2010

BAČOVÁ, V.: Implicit theories of ethnicity: Do they exist and what are they? In: *Meeting of Cultures – Conflicts of cultures*, Hungarian ethnographical society, Békéscsaba – Budapest, 1995

BARTH, F.: Introduction. In: Barth, F. (ed.), *Ethnic Groups and Boundaries (The Social Organization of Culture Difference)* . Universitetsforlaget, Oslo, 1969.

BLACKMORE, S.: *Teorie memů*. Portál, Praha, 2000

BOTÍK, J.: *Etnická história Slovenska (K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov)*. Lúč, Nitra, 2007

BRUBAKER, R.: *Ethnicity Without Groups*. Harvard University Press, Massachusetts/London, 2004

BRUBAKER, R. – LOVEMAN, M. - STAMATOV, P.: Ethnicity as Cognition, *Theory and Society*, Vol. 33, No. 1, p. 31-64, 2004

DOHÁNYOS R. – LELKES G. – TÓTH, K.: *Národnostné a etnické menšiny na Slovensku 2003*. Fórum inštitút pre výskum menšín, Lilium Aurum, Šamorín/Dunajská Streda, 2004

DOUGLAS, M.: *Purity and Danger (An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo)*.

- Routledge, New York/London, 2001
- EFFERSON, CH. – LALIVE, R. – FEHR, E.: The Coevolution of Cultural Groups and Ingroup Favoritism. *Science*, Vol. 321, 2008
- ERIKSEN, T. H.: *Antropologie multikulturních společností (Rozumět identitě)*. Triton, Praha/Kroměříž, 2007
- ERIKSEN, T. H.: *Ethnicity and Nationalism (Anthropological Perspectives)*. Pluto Press, London, 1993
- FENTON, S.: *Ethnicity*. Polity Press, Cambridge/Massachusetts, 2010
- GABAL, I. (ed.): *Etnické menšiny ve střední Evropě*. G plus G, Praha, 1999
- GELLNER, E.: *Nacionalismus*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 2002
- GELLNER, E.: *Národy a nacionalismus*. Hříbal, Praha, 1993
- GIERRE, R. N. - MOFFAT, M.: Distributed Cognition (Where the Cognitive and Social Merge). *Social Studies of Science*, Vol. 33, No. 2, p. 301-310, 2003
- HALBWACHS, M.: *Kolektivní paměť*. SLON, Praha, 2009
- HLAVIČKOVÁ, Z. – MASLOWSKI, N. (ed.): *Nacionalismus v současných dějinách střední Evropy (Od mobilizace k identitě)*. CES, Praha, 2005
- HOBSBAWM, E.: *Národy a nacionalismus od roku 1780 (Program, mýtus, realita)*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 2000
- HOMIŠINOVÁ, M.: Slováci v Maďarsku a Maďari na Slovensku (Empirická analýza konštrukcie etnickej identity). *Človek a spoločnosť*, r. 12, č. 1, 2009
- HROCH, M.: *Národy nejsou dílem náhody (Příčiny a předpoklady utváření moderních*

evropských národů). SLON, Praha, 2009

<http://portal.statistics.sk> [26.4.2011]

HUNČÍK, P.: Maďarská menšina ve Slovenské republice. In: Gabal, I. (ed.), *Etnické menšiny ve střední Evropě*. G plus G, Praha, 1999

JAKUBÍKOVÁ, K.: Je etnická identifikácia funkciou jazyka a kultúry? *Slovenský národopis*, ročník 41, číslo 1, str. 60-63, 1993

JOSEPH, J. E.: *Language and Identity (National, Ethnic, Religious)*. Palgrave Macmillan, New York/Houndmills, 2004

KANOVSKÝ, M.: Etnická identita, kognitívny prístup a terénny výskum: Ako na to? *Etnologické rozpravy*, 2/2004

KANOVSKÝ, M.: Reprezentácie „ethnicity“ na západnej Ukrajine a na východnom Slovensku: kognitívne a sociálne podmienky konštrukcie sociálnej identity v multietnickom a v monoetnickom prostredí. In: *Ako skúmať národ (Deväť štúdií o etnicite a nacionalizme)*. Tribun EU, Brno, 2009

LISZKA, J.: *Národopis Maďarov na Slovensku*. Fórum inštitút pre výskum menšín, Lilium Aurum, Komárno/Dunajská Streda, 2003

MURPHY, G. L. – MEDIN, D. L.: The Role of Teories in Conceptual Coherence. *Psychological review*, Vol. 92, No. 3, 1985

PARGAČ, J. (ed.): *Kulturní symboly a etnické vědomí*. Bohemia, Praha, 1995

PEKÁR, M.: Základné východiská menšinovej politiky na Slovensku od roku 1918 po súčasnosť. In: Šutaj, Š. (ed.), *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*, Universum, Prešov, 2005

SIMMEL, G.: *Conflict and The Web of Group-Affiliations*. Free Press, Glencoe, 1955

- SMITH, A. D.: *The Ethnic Origin of Nations*. Blackwell Publishers, Oxford, 1986
- ŠATAVA, L.: *Jazyk a identita etnických menšín (Možnosti zachování a revitalizace)*. SLON, Praha, 2009
- ŠATAVA, L.: *Národnostní menšiny v Evropě (Encyklopedická příručka)*. Ivo Železný, Praha, 1994
- ŠUTAJ, Š. (ed.): *Národ a národnosti na Slovensku v transformující se společnosti – vztahy a konflikty*. Universum, Prešov, 2005
- ŠUTAJ, Š. (ed.): *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Universum, Prešov, 2005
- ŠUTAJ, Š.: Maďarská menšina v slovenskej politike po roku 1989. In: Šutaj, Š. (ed.), *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Universum, Prešov, 2005
- ŠUTAJ, Š. – HOMIŠINOVÁ, M. – SÁPOSOVÁ, Z. – ŠUTAJOVÁ, J.: *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (Identita a politika)*. Universum, Prešov, 2006
- TAJFEL, H.: Social Psychology of Intergroup Relations. *Annual Review of Psychology*, 33, 1-39, 1982
- ZEL'OVÁ, A.: Identita príslušníkov etnických menšín z národnostne zmiešaných oblastí Slovenska – Sociálno-psychologický prístup. *Slovenský národopis*, r. 39, č. 2, str. 132-140, 1991
- ZEL'OVÁ, Alena. K výskumu etnickej identity maďarskej menšiny na Slovensku. In: Zelenák, P. (Ed.). *Slovensko-maďarské vzťahy v 20. storočí*. Bratislava : Veda, 1992.

Prílohy:

Zoznam tabuliek a grafov, použitých v tejto práci

Tabuľka 1a: Početnosť maďarskej menšiny na území Slovenska pred druhou svetovou vojnou

(In: Botík, 2007), (str. 16)

Tabuľka 1b: Početnosť maďarskej menšiny na území Slovenska po druhej svetovej vojne (In:

Šutaj, 2005), (str. 16)

Tabuľka 2: Vekové zloženie respondentov, (str. 30)

Tabuľka 3: Vierovyznanie a národnosť respondentov, (str. 30)

Tabuľka 4: Pohlavie respondentov, (str. 31)

Graf 1: Podiel ovládania jazyka skupiny, do ktorej respondent nepatrí (v %), (str. 32)

Tabuľka 5: Pomer užívania jednotlivých jazykov v jednotlivých doménach (v %), (str. 34)

Tabuľka 6: Národnostné zloženie najbližšieho okolia respondentov, (str. 36)

Tabuľka 7: Pre respondentov rozhodujúce faktory, ovplyvňujúce etnicitu jedinca, (str. 38)

Tabuľka 8: Aký charakter má etnicita v modeloch respondentov na základe dát získaných pomocou hypotetických modelových situácií, podľa Gill-Whitovej metódy, (str. 40)

Tabuľka 9: Odpovede na otázky zamerané na explicitný model v pomere k modelu Implicitnému, (str. 41)

Graf 2: Vzťah respondentov k členom etnika, ku ktorému sami nepatria (v %), (str. 46)

Graf 3: Priemerné hodnoty lokálnych identít, dosiahnuté v Medzibodroži a v Košiciach a Trebišove (od 1 do 5), (str. 48)

Dotazník – verzia v slovenskom jazyku:

Dobrý deň,

Volám sa Juraj Jonáš, som študentom posledného ročníka etnológie na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe a práve píšem diplomovú prácu, ktorá sa týka identity slovenských Maďarov. Verím, že tento výskum pomôže k lepšiemu vzájomnému poznaniu sa a porozumeniu. Preto Vás chcem poprosiť, aby ste vyplnili tento dotazník o tom, ako identitu vnímate práve Vy. Je to dotazník anonymný, takže po Vás nebudem chcieť meno, ani adresu a ostatné údaje nebudú použité na zisťovanie Vašej totožnosti. Za Vašu účasť Vám **ĎAKUJEM**.

Vek:

Pohlavie:

Národnosť:

Vierovyznanie:

Vzdelanie (prosím, napíšte aj, ktorú školu ste absolvovali v akom jazyku):

1. Aký jazyk používate (skúste odhadnúť v percentách):

v styku s kamarátmi, alebo blízkymi

doma

v práci

Ako dobre si myslíte, že ovládáte jazyk „toho druhého národa“ (ak ste Maďar, tak slovenčinu, ak ste Slovák, tak maďarčinu)? Uveďte prosím odpoveď ktorá sa Vám najviac blíži.

- a) na nerozoznanie s rodenými hovoriacimi
- b) veľmi dobre, ale je to poznať na prízvuku
- c) dobre, dohovorím sa
- d) ak je to nevyhnutné dokážem popísať, čo potrebujem, ale málo
- f) nerozprávam tým jazykom vôbec

2. Rodina: napíšte, čím sa cíti (alebo cítil) byť Váš príbuzný a akým jazykom rozpráva (alebo rozprával) (tiež skúste približne odhadnúť v percentách):

Matka:

Otec:

Manžel/Manželka:

Deti:

Iný človek, ktorý hrá, alebo hral rovnako dôležitú úlohu vo Vašom živote:

3. Teraz Vám položím hypotetické otázky. Skúste sa nad nimi zamyslieť a podľa vlastného presvedčenia odpovedzte. Žiadna odpoveď nie je správna, alebo nesprávna. Snažím sa len zistiť Váš postoj.

g) Ak je otec Maďar a matka Slovenka, spolu žijú na Slovensku, ale doma sa rozprávajú po maďarsky, čím je, podľa Vás, ich dieťa?

h) Ak je otec Maďar a matka je Slovenka, spolu žijú na Slovensku a doma sa rozprávajú po slovensky, čím je, podľa Vás, ich dieťa?

- i) Ak je otec Maďar a matka je Slovenka, spolu žijú v Maďarsku a doma sa rozprávajú po maďarsky, čím je, podľa Vás, ich dieťa?
- j) Ak je otec Maďar a matka je Slovenka, spolu žijú v Maďarsku, ale doma sa rozprávajú po slovensky, čím je, podľa Vás, ich dieťa?
- k) Ak sú obaja rodičia jednej národnosti, ich dieťa ale bude zhruba v 3 mesiacoch adoptované párom inej národnosti, nakoniec aj vyrastie v krajine jeho adoptívnych rodičov a bude hovoriť ich jazykom bude tento človek, podľa Vás ktorej národnosti?
- l) Ak sa niekto narodí v Maďarsku, hovorí po maďarsky, žije tam až do 30. roku, potom odíde žiť napríklad na Slovensko, naučí sa po slovensky, žije tam 30 rokov, čím, podľa Vás tento človek je?

4. Čo pre Vás znamená byť Maďar/ Slovák?

Na škále vyznačte, ku ktorej z uvedených variant sa Váš vzťah, aký máte k ľuďom „tej druhej národnosti“ najviac blíži.

Veľmi negatívny	Skôr negatívny	Neutrálny	Skôr pozitívny	Veľmi pozitívny
-----------------	----------------	-----------	----------------	-----------------

Āké sŭ pre Vās najdŏleŹitejšie symboly Vášho národného cítenia?

5. ZakrŭŹkujte odpoveď, ktorá najlepšie vystihuje Váš postoj.

Podľa Vās je Ālovek najviac: a) tŭm, Āím sa cíti byť
b) tŭm, akŭm jazykom rozpráva
c) tŭm, Āím sŭ/boli jeho rodiĀia (resp. predkovia)
d) nieĀo iné, ako predchádzajúce možnosti (napíšte,
Āo)

Āím sa cítite byť najviac? Zoraďte odpovede tak, Źe vedľa nich napíšete Āíslo, ktoré v poradí odpovedí má (napríklad vedľa identity, ktorá je pre Vās najdŏleŹitejšia napíšete 1, menej dŏleŹitá 2, atď. až po poslednú)

- a) obyvateľ obce (napríklad Košičan, TrebišovĀan, Paštino ZavadĀan, alebo iné)
- b) obyvateľ regiónu (napríklad ZemplínĀan, AbovĀan, UŹan, TurnianĀan, Tokajan, alebo iné)
- c) vŭchodniar
- d) prísluŹník národa (Maďar, Slovák)
- e) Európan

Tu dotazník konĀí. Ešte raz Vám ďakujem za vašu ochotu pri jeho vypĺňaní. Veľmi ste mi pomohli pri mojej práci. Prajem Vám peknŭ deň.

Dotazník – verzia v maďarskom jazyku

Jó napot

Jonáš György vagyok a prágai Károly Egyetem Bölcsészettudományi Kara Etnológiai tanszékének utolsó éves hallgatója. Diploma munkámat a szlovákiai magyarok identitásával (önazonosításával) kapcsolatban írom. Remélem, hogy ez a kérdőív segít majd egymás jobb megismerésében és megértésében. Ezért szeretném Önöket megkérni, hogy legyenek szivesek kitölteni a kérdőívet azzal kapcsolatban, hogy éppen Ön hogyan látja az identitás (önazonosítás) kérdését.

Ez a kérdőív anonim, név és cím nélküli. Így nem is használható fel az Ön személyének felismerésére. Előre is köszönöm a közreműködést.

Életkora:

Neme:

Nemzetisége:

Vallási

hovatartozása.

Iskolai végzettsége: (kérem tüntesse fel a már elvégzett iskolát és tanítási nyelvét).

1. Milyen nyelvet használ? (próbálja meg százalékban kifejezni).

Baráti kapcsolatok esetén vagy a legközelebbiekkel

otthon

munkában

Milyen mértékben sajátította el a „másik nemzet nyelvét” ha Ön magyar, akkor a szlovák nyelvet. Ha Ön szlovák akkor a magyar nyelvet?

Kérem jelölje meg azt a feleletet, amely Önt érinti.

- a) tökéletesen, anyanyelvi szinten
- b) nagyon jól, de kiejtésesen érezhető
- c) jól, elbeszélék
- d) Ha szükséges megtudom magyarázni mire van szükségem.
- e) Nem beszélem a másik nyelvet.

2. Család: írja le minek érzi (vagy érezte) magát az Ön rokonsága és milyen nyelven beszél (vagy beszélt). Szintén próbálja meg százalékban kifejezni.

Anya:

Apa:

Férj / Feleség:

Gyerekek:

Más személy, aki az Ön életében fontos szerepet játszott:

3. Most felteszek Önnek egy feltételes kérdést. Próbáljon elgondoldni rajta, és saját meggyőződése szerint válaszoljon. Egy felelet sem igaz, vagy nem igaz. Próbálom megállapítani az Ön hozzáállását.
- a) Ha az apa magyar az anya szlovák, egy háztartásban élnek Szlovákiában, de odahaza magyarul beszélnek, mi Ön szerint az ő gyerekük?

 - b) Ha az apa magyar az anya szlovák és Szlovákiában élnek, odahaza szlovákul beszélnek, mi Ön szerint az ő gyerekük?

 - c) Ha az apa magyar és az anya szlovák, Magyarországon élnek, odahaza magyarul beszélnek , mi Ön szeriht az ő gyerekük?

- d) Ha az apa magyar és az anya szlovák, Magyarországon élnek és otthon szlovákul beszélnek, mi az ő gyerekekük Ön szerint?
- e) Ha mindkét szülő azonos nemzetiségű és 3 hónapos gyereket adoptálja egy más nemzetiségű házaspár és az adoptált szülők hazájában nő fel és az ő nyelvüket beszéli, ez az ember Ön szerint milyen nemzetiségű?
- f) Ha valaki Magyarországon születik, magyarul beszél és ott él 30éven keresztül, aztán átköltözik. Szlovákiába, megtanulja a szlovák nyelvet, itt él 30 éven át, mi ez az ember Ön szerint?
4. Mit jelent Önnek magyarnak lenni (szlováknak) lenni?

Milyen az Ön hozzáállása a „másik nemzethez”? Milyen a kapcsolata velük? Ön a kijelölt táblázat szerint melyik csoportba sorolná álláspontját a „másik nemzetiségűekhez”.

Nagyon negatív	Inkább negatív	Neutrális	Inkább pozitív	Nagyon pozitív
-----------------------	-----------------------	------------------	-----------------------	-----------------------

Mely szimbólumok állnak legközelebb az Ön nemzeti érzéseire?

5. Karikázza be azon feleleteket, amelyek az Ön álláspontját fejezik ki.
 Ön szerint az ember leginkább
- az, aminek érzi magát
 - az, amilyen nyelven beszél

- c) az, amik a szülei voltak (esetleg elődjei)
- d) valami más, mint a felsoroltak

A lehetőségeket (írja le)

.....

Leginkább minek érzi magát? Állítsa sorrendbe és számozza is meg. Legfontosabbat számozza 1-el, kevésbé fontosat 2 –el stb.

- a) lakhely szerint (Pld. kassai, terebesi, st.)
- b) régió szerint (Pld. zempléni, abovi, uzáni, tokaji)
- c) keleti
- d) magyar, szlovák nemzetiségű
- e) Európai

Itt a felmérés végetér. Még egyszer megköszönöm a segítő készségüket. Nagyon sokat segítettek a munkámban. Szép napot kívánok!